

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БАС ПРОКУРАТУРАСЫНЫҢ
ЖАНЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ АКАДЕМИЯСЫ

ҚАСЫМБАЕВ ӘКЕЖАН ЖАҚЫПБЕКҰЛЫ

Ішкі істер органдары қызметінде хабар-ошарсыз кеткендерді іздестіру
ұйымдастыру проблемалары

7M12301 «Құқық қорғау қызметі» (бейінді бағыт) білім беру бағдарламасы
бойынша ұлттық қауіпсіздік және әскери іс магистрі дәрежесін алуға жоба

Ғылыми жетекші:

Р.А. Медиев

PhD докторы, қауымдастырылған
профессор (доцент), әділет кеңесшісі

Қосшы қ. 2024 ж.

ТҮЙІНДЕМЕ

Диссертациялық зерттеу жобасы ішкі істер органдары қызметінде хабар-ошарсыз кеткендерді іздестіруді ұйымдастыру мәселелерін зерттейді. Диссертациялық жоба кіріспеден, екі негізгі бөлімнен және оларға кіретін бес бөлімшелерден, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады.

Диссертациялық жобадәішкіістер органдарының қызметінде хабар-ошарсыз кеткендерді іздеу кезінде кейбір шетелдердің жедел-тергеу жұмысының тәжірибесін салыстыруына және жоғалған адамдарды жедел-іздестіруі мен криминалистикалық аспектісі: типтік жағдайлар, ішкі істер органдарының қызметтегі нұсқаларына баса назар аударылды.

РЕЗЮМЕ

В диссертационном проекте исследования изучаются проблемы организации розыска пропавших без вести лиц в деятельности органов внутренних дел. Диссертационный проект состоит из введения, двух основных разделов и пяти входящих в них подразделов, заключения, списка использованных источников.

В диссертационном проекте были сделаны акценты на сопоставление опыта следственно-оперативной работы некоторых зарубежных стран при поиске пропавших безвести в деятельности органов внутренних дел и оперативно-розыскной и криминалистический аспект розыска безвести пропавших лиц: типичные ситуации, версии в деятельности органами внутренних дел.

SUMMARY

The dissertation project explores the issues of organizing the search for missing persons in the activities of law enforcement agencies. The dissertation project consists of an introduction, two main sections, each containing five subsections, a conclusion, and a list of references.

The project emphasizes comparing the experience of investigative and operational work in some foreign countries in searching for missing persons in the activities of law enforcement agencies, as well as the operational-search and forensic aspects of searching for missing persons: typical situations, versions in the activities of law enforcement agencies.

МАЗМҰНЫ

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР	4 бет.
КІРІСПЕ	5-10 бет.
1.ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІНДЕ ХАБАР-ОШАРСЫЗ КЕТКЕНДЕРДІ ІЗДЕУ КЕЗІНДЕ КЕЙБІР ШЕТЕЛДЕРДІҢ ЖЕДЕЛ-ТЕРГЕУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ТӘЖІРИБЕСІН САЛЫСТЫРУ	
1.1 Жоғалған адамдарды іздеудегі кейбір шетелдердің ішкі істер органдары қызметінің теориялық және практикалық аспектілері	11-17 бет.
1.2 Кейбір шетелдердің ішкі істер органдарының жоғалған адамдарды іздестіру жөніндегі қызметін және оны жетілдіру жолдарын құқықтық реттеу...	17-20 бет.
2. ЖОҒАЛҒАН АДАМДАРДЫ ІЗДЕСТІРУДІҢ ЖЕДЕЛ - ІЗДЕСТІРУ ЖӘНЕ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ АСПЕКТІСІ: ТИПТІК ЖАҒДАЙЛАР, ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТТЕГІ НҰСҚАЛАР	
2.1 Ішкі істер органдары қызметіндегі типтік жағдайлар кезіндегі жедел-іздестіру нұсқалары	21-29 бет.
2.2 Ішкі істер органдары қызметінде адамның хабар-ошарсыз жоғалып кетуі кезінде нұсқаларын ұсыну және тексеру	29-39 бет.
2.3 Ішкі істер органдары қызметінде хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіруде криминалистикалық әдістеме мен техниканың жекелеген ережелерін қолдану	39-44 бет.
ҚОРЫТЫНДЫ	45-47 бет.
ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ.....	48-51 бет.
ҚОСЫМШАЛАР.....	52 бет.

БЕЛГІЛЕР МЕН ҚЫСҚАРТУЛАР

АЖ	–	Ақпараттық жүйе
БП	–	Бас прокуратура
ДНҚ	–	Дезоксирибонуклеин қышқылы
ЖІҚ	–	Жедел-ізвестіру қызметі
ТЖБИ	–	Техникалық жүйелердегі басқару және информатика
ҚК	–	Қылмыстық кодекс
ҚПК	–	Қылмыстық процестік кодекс
ҚР	–	Қазақстан Республикасы
ҚСЖАЕАЖК	–	Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитет
ПД	–	Полиция департаменті
СДТБТ	–	Сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімі
т.б.	–	тағы басқа
ТМД	–	Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
ІБ	–	ішкіістер бөлімі
ІМ	–	ішкіістер министрлігі
ІО	–	ішкіістер органы
ХОК	–	хабар ошарсыз кеткен
FLO	–	отбасылық байланыс офицері
POLSA	–	Арнайы полицейлер

КІРІСПЕ

Жүргізілетін зерттеудің өзектілігі. Соңғы онжылдықтарда заңға бағынатын адамды іздестіру мен анықтаудың әлемдік тәжірибесі созылмалы көші-қон, криминогендік және өзге де процестерге, оның ішінде түрлі апаттарда, жергілікті әскери іс-қимылдарда, терроризм актілерінде қаза тапқандарға байланысты жоғалған азаматтарды анықтау және олардың жеке басын сараптамалық сәйкестендіру проблемасына тап болды [1]. Хабар-ошарсыз жоғалған адамдарға және мәйіттерді тануға қатысты іздестіру қызметі құқық қорғау органдарының жұмысында ерекше орын алады. Оның мәні жоғалған адамның орналасқан жерін анықтауға және белгісіз мәйіттің жеке басын анықтауға байланысты іс-шаралар кешенін жүргізу болып табылады.

Жоғалған адамдар немесе хабар-ошарсыз кеткендер деп айналасындағылар үшін орналасқан жері мен тағдыры белгісіз себепсіз кенеттен жоғалып кеткен адамдар, оның ішінде: үйден, мектеп-интернаттардан, балалар үйлерінен кеткен, уақытша оқшаулау орталықтарынан және арнайы білім беру мекемелерінен қашқан кәмелетке толмағандар, медициналық мекемеден кеткен психикалық науқастар, сондай-ақ жақын туыстарымен байланысын жоғалтқандар айтамыз [2].

Хабар-ошарсыз жоғалған адамдарды іздестіруді құқықтық реттеудің негізі Қазақстан Республикасының Конституциясы болып табылады [3], өйткені дәл осы негізгі заң мемлекеттің адам құқықтары мен бостандықтарын ең жоғары құндылығы деп таниды, сондай-ақ азаматтардың заң алдындағы теңдігін, адам құқықтарын қамтамасыз ету саласындағы халықаралық құқық нормаларын сақтауды, жеке өмірге қол сұқпаушылық, жеке және отбасылық құпия құқығын қамтамасыз етуді және т.б. белгілейді.

Хабар-ошарсыз кеткен адамдарға қатысты жағдайға Конституциялық ережелер мемлекеттік құрылымдарды бірінші кезекте жоғалып кеткен адамдар құрбан болған қылмыстық қол сұғушылықтан қорғауды қажет етуі мүмкін деген ұстанымнан іздеуді ұйымдастыруға міндеттейді. Сонымен қатар, хабар-

ошарсыз жоғалғандарды іздеу жоғалған адамның туыстары мен басқа да жақын адамдарының мүдделерін қорғау құралы болып табылады. Ақырында, хабар-ошарсыз жоғалғандарды іздестіру жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтарды анықтау және олардың зиянды салдарын жою тұрғысынан мемлекеттің мүдделеріне қызмет етеді.

Ішкі істер органдарының жедел бөлімшелері қызметінің маңызды бағыттарының бірі хабар-ошарсыз жоғалған адамдарды іздеу, қызметтің бір түрі, ең алдымен, жалпы қылмысқа және жеке тұлғаға қарсы қылмыстарға қарсы күрес болып табылады. Алайда, бұл барлық хабар-ошарсыз кеткен адамдар түрлі қылмыстардың құрбандары болды дегенді білдірмейді.

Құқық қорғау органдары хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіруді осы адамдарға қатысты жасалған қылмыстардың алдын алу, жолын кесу немесе ашу мақсатында ғана жүзеге асырмайтынын атап өткен жөн. Бұл қызмет жоғалған адамдардың отбасының мүддесі үшін жүзеге асырылады. Адамның белгісіз жоғалуы оның жақындары үшін қайғылы жағдай болып табылады, бұл оларды рухани теңдіктен айырады. Әрине, мемлекеттік құрылымдардың көмегінсіз жоғалған адамның отбасына тиісті іздеуді өз бетінше жүргізу мүмкін емес.

Осылайша, ішкі істер органдарының қызметінде хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіруді ұйымдастыру кезінде туындайтын проблемаларды шешу жөніндегі теория мен практиканың қажеттілігі, ішкі істер органдарының қызметінде хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіруді ұйымдастыру және ұйымдастыру әдістемесі бойынша ұсынымдар әзірлеу, салалық және салааралық заңнаманы жетілдіру және үйлестіру қажеттілігі, сондай-ақ ұғыну және одан әрі жетілдіру қажеттілігі бойынша зерттеудің өзектілігін алдын ала айқындалды.

Шешілетін практикалық міндеттің қазіргі уақыттағы жағдайын бағалау. Қазақстан Республикасының аумағында хабар-ошарсыз кеткен азаматтарының статистикалық есебі сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімі бойынша

қылмыстық жоғалып кету фактісі ретінде 000-бап бойынша тіркелетінін атап өту қажет. ҚСЖАЕАЖК деректері бойынша [4] 2018 жылы 000 - бап бойынша 6698 адамды құрады, оның ішінде Қазақстан Республикасы ҚПК 45-бабы 7-бөлігі б) тармақшасы бойынша хабар-ошарсыз кеткен адамды таппау бойынша - 271 азамат; 2019 жылы 000-бап бойынша тіркелгендер саны 7088 адамды құрады, оның ішінде олардың 6-т.) 7-бап. Қазақстан Республикасы ҚПК [5] - нің 45-і хабар-ошарсыз кеткен адамды таппау бойынша - 230 азамат; 2020 жылы 000-бап бойынша тіркелген саны 5231 адамды құрады, оның ішінде Қазақстан Республикасы ҚПК - нің 45-бабы 7-бөлігі б) тармақшасы бойынша хабар-ошарсыз кеткен адамды таппау бойынша - 208 азамат; 2021 жылы 000-бап бойынша тіркелген саны 5756 адамды құрады, оның ішінде Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 45-бабы 7-бөлігінің б) тармақшасы белгісіз жоғалып кеткен адамды таппау бойынша - 229 азамат; 2022 жылы 000-бабы бойынша тіркелген саны 5546 адамды құрады, оның ішінде Қазақстан Республикасы ҚПК-нің 45-бабы 7-бөлігі б) тармақшасы белгісіз жоғалып кеткен адамды таппау бойынша - 222 азамат; 2023 жылы 000 - бап бойынша тіркелген саны 5880 адамды құрады, оның ішінде Қазақстан Республикасы ҚПК 45-бабы 7-бөлігінің б) тармақшасы бойынша хабар-ошарсыз кеткен адамды таппау бойынша - 236 азамат іздестірілгенді құрады. Жоғарыда айтылғандардың барлығы хабар-ошарсыз кеткен адамдардың үлкен қоғамдық қауіптілігін және оларды іздестіру және іздестірілгендерге қатысты заңда көзделген шараларды қолдану жөніндегі жұмысты түбегейлі күшейту қажеттігін куәландырады. Бұл тақырыпты А.В.Рясов, А.И.Мещерин, Р.В.Сидорякин, Ч.М.Исмаилов, А.В.Котязов, Ю.В.Астафьев, Д.А.Гринева, Б.П.Смагоринский, Д.А.Морозова, Д.Ф.Флория, С.В.Екимцев, А.И.Тамбовцев, В.В. Зинковский, В.А. Лукашов және басқалар қарастырды.

Зерттеудің мақсаты. Ішкі істер органдары қызметінде хабар-ошарсыз кеткендерді іздестіруді ұйымдастыру мәселелерін зерделеу және хабар-

ошарсыз кеткен адамдарды іздестіру шараларын жүзеге асыру жөніндегі іс-шаралардың тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстар әзірлеу.

Зерттеудің міндеттері:

– жоғалған адамдарды іздеудегі кейбір шетелдердің ішкі істер органдары қызметінің теориялық және практикалық аспектілерін зерттеу;

– кейбір шетелдердің ішкі істер органдарының жоғалған адамдарды іздестіру жөніндегі қызметін және оны жетілдіру жолдарын құқықтық реттеу;

– ішкі істер органдары қызметіндегі типтік жағдайлар кезіндегі жедел-іздестіру нұсқаларын зерделеу;

– ішкі істер органдары қызметінде адамның хабар-ошарсыз жоғалып кетуі кезінде нұсқаларын ұсыну және тексеруді зерделеу;

– ішкі істер органдары қызметінде хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіруде криминалистикалық әдістеме мен техниканың жекелеген ережелерін қолдану бойынша ұсыныстар дайындау.

Зерттеу объектісі ретінде ішкі істер органдары қызметінде хабар ошарсыз кеткендерді іздестіруді асыру барысында туындайтын қоғамдық және ведомствоаралық мәселелер.

Зерттеу тақырыбы. Қазақстан Республикасының заңнамасын (Конституциялық; Қылмыстық, Қылмыстық-процестік, Жедел-іздестіру қызметі заңнамасын жүзеге асырумен байланысты жекелеген қоғамдық қатынастарды реттейтін Қазақстан Республикасының заңдарын; ведомстволық нормативтік-құқықтық актілерді және басқаларын), халықаралық құқықты және шетелдердің заңнамасын іздестіру жұмысын регламенттеу бөлігінде зерделеу және талдау болып табылады.

Зерттеу әдістемесі мен әдіснамалық негіздері танымның диалектикалық-материалистік әдісіне, сондай-ақ зерттеудің жалпы ғылыми және жеке әдістеріне, оның ішінде салыстырмалы құқықтық, статистикалық талдауға негізделген.

Ғылыми жаналықтың негіздемесі. Бұл зерттеудің жаңалығы авторлардың ішкі істер органдары қызметінде хабар-ошарсыз кеткендерді іздестіру ұйымдастыру мәселелерін әртүрлі аспектілерін зерттеуге арналған еңбектерінде тек жекелеген аспектілерге ғана әсер еткендігімен анықталады.

Қорғауға шығарылатын практикалық ұсынымдар:

1. Қазақстан Республикасының қылмыстық сот ісін жүргізудегі құқықтық реттеуді жетілдіру және заманауи ақпараттық технологияларды енгізу шеңберінде Қазақстан Республикасы ішкі істер министрлігінің «Бейне++» деректер базасымен генерациялау мүмкіндігі бар «Визир» автоматтандырылған бағдарламалық кешенін енгізуді ұсынамыз.

Себебі, «Визир» автоматтандырылған бағдарламалық кешені - сөзді синтездеуге және тануға, аудио және бейне ақпаратты талдауға, адам беттерін, дауысты және мультимодальды биометрияны тануға мүмкіндік беретінді, сондықтан хабар-ошарсыз кеткен адамдарды анықтау тиімділігін арттырады.

2. Қазақстан Республикасы Бас прокурорының 2017 жылғы 4 тамыздағы № 78 бұйрығымен бекітілген «Анықтаудан, тергеуден, соттан жасырынған іздестірудегі адамдарды, сондай-ақ жазасын өтеуден немесе пробациялық бақылауды жүзеге асырудан жалтарған, хабарсыз кеткен іздестірудегі адамдарды, туыстарымен байланысын жоғалтқан, өзі туралы анықтамалық деректерді хабарлауға қабілеті жоқ адамдарды, жеке басы анықталмаған мәйіттерді және атқарушылық істер жүргізу бойынша борышкерлер, мемлекет мүддесіне орай, сондай-ақ алименттер өндіріп алу, мертігуден немесе денсаулығының өзге де зақымдануынан, асыраушысының қайтыс болуынан келген зиянды өтеу туралы талап қоюлар бойынша жауапкерлер болып табылатын іздестірудегі адамдарды арнайы есепке алуды жүргізу, оны пайдалану және сақтау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Бас прокурорының 2017 жылғы 4 тамыздағы № 78 бұйрығының 1-тарау. «Жалпы ережелердегі», ұғымдар мен аббревиатура пайдалануды, мынадай абзацпен толықтырылуын ұсынамыз:

5-1. Хабар-ошарсыз кеткен адамдарды электрондық іздеу ісі - хабар-ошарсыз кеткен адамдарға қатысты іздестіру істерін, сондай-ақ туыстарымен байланысын үзген іздестіріліп жатқан адамдардың, өзі туралы анықтама деректерін хабарлауға қабілетсіз адамдардың жеке басын анықтау жөніндегі істерді электрондық форматта іс жүргізу, тоқтату және қайта тапсыру жөніндегі іс.

Апробация және нәтижелерін енгізу. Диссертациялық жоба бойында «Жоғалған адамдарды іздеу кезінде ПМ құрылымындағы өзекті мәселелері» тақырыбында, «Қылмыстық саясатты дамыту теориясы мен тәжірибесі» атты халықаралық ғылыми-практикалық дөңгелек үстелде : — Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті., 2024. —Б. 121-126. — 219 б. мақала жарыққа шықты. (Астана, 2024 жыл 29 қаңтар).

Ақмола облысы ПД Қосшы АПБ-не енгізіліп ол бойынша ендіру актісі түзілді (қосымша 1).

1 Ішкі істер органдарының қызметінде хабар-ошарсыз кеткендерді іздеу кезінде кейбір шетелдердің жедел-тергеу жұмысының тәжірибесін салыстыру

1.1 Жоғалған адамдарды іздеудегі кейбір шетелдердің ішкі істер органдары қызметінің теориялық және практикалық аспектілері

Шетелдердің ішкі істер органдарының, атап айтқанда Ұлыбританияның хабарламалар мен мәлімдемелерге жедел іздестіру аясында хабар-ошарсыз кеткендерді іздеудегі қызметінің теориялық және практикалық аспектілері полиция қызметкерлеріне ең ауыр жүктемелердің бірі болып табылады. Диссертациялық зерттеу тақырыбы аясында, мысалы, Ұлыбританияда статистика көрсеткендей, жыл сайын ішкі істер органдарында жоғалған адамдардың 300 000-нан астам жағдайы тіркеледі, кейбір адамдар бірнеше рет жоғалады. Бұл Ұлыбританияда хабар-ошарсыз кеткен адамды шамамен екі минут сайын полиция тіркейтінін және ішкі істер органдары күн сайын кем дегенде бір жаңа жоғалған адам есебін тіркейтінін білдіреді. Жоғалған деп жарияланғандардың шамамен үштен екісі жас (яғни 18 жасқа толмаған) және жоғалған адамдардың ең көп хабарланған жас тобы 15-17 жас аралығындағы адамдар. Жоғалған деп жарияланғандардың 80 пайызына дейін 24 сағат ішінде оралады, көбінесе полицияның тікелей араласуынсыз. Соған қарамастан, бір жылдан кейін 2000-нан астам адам жоғалып кетті және орта есеппен апта сайын 20 адам қайтыс болды деп хабарланды [6].

Хабар-ошарсыз кеткендер туралы есептердің көлемі полицияға айтарлықтай қиындықтар туғызып қана қоймайды, сонымен қатар мұндай жағдайларды тергеудің маңызды аспектісі - бұл құбылысты қоршап тұрған мінез-құлық көріністері мен реакцияларының күрделі желісі, дейді зерттеушілер. Адамның жоғалуы, әрдайым қылмыс болмаса да, жоғалған адамның себептері ішкі істер органдары байланысты факторларды қамтуы немесе тергеу нәтижелерімен байланыстырады. Сонымен қатар, қылмыстық

аспектілерінің түсініктемесінде, соның ішінде әлеуметтік мәселелерде мүлдем болмауы мүмкін, мысалы:

- психикалық денсаулық;
- алкоголь;
- психологиялық зорлық-зомбылық;
- балаларға немқұрайлы қарау немесе ата-анадан бас тарту.

Қылмыстық сипат пен әлеуметтік мәселелер жағдайлары біріктіруі мүмкін, мысалы:

- отбасылық зорлық-зомбылық;
- балаларға жыныстық зорлық-зомбылық;
- балаларға физикалық зорлық-зомбылық немесе есірткіні заңсыз қолдану.

Бұл оқиғалар жасы келген адамдардың деменциямен, кісі өлтірумен, суицидпен немесе жазатайым оқиғалармен, балаларды ұрлаумен де байланысты болуы мүмкін [7].

Ұлыбритания полициясы адамдардың жоғалуы туралы есептерді өңдеу кезінде бірқатар қиындықтарға тап болып, бірнеше жағдайды атап өтеді. Олардың бірі - адамның болмауы «қасақана» (біреу қысымды болдырмау үшін тұңғықты өз бетінше шешкен кезде) немесе «қасақана емес» (адам жоғалған кезде, мүмкін деменция сияқты психикалық аурудан немесе ұрлау сияқты мәжбүрлеу нәтижесінде) екенін жедел анықтау қажетті. Осы кезеңде жоғалған адамның жағдайын анықтау өте маңызды, өйткені бұл полицияның тиісті жауабына әсер етеді.

Осы кезеңді зерттеу кезінде полиция дилеммаға тап болады:

- бір жағынан, олар үйден кету құқығын құрметтеуі керек, әсіресе қылмыс белгілері болмаса;

- екінші жағынан, олар жоғалған адамның қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, жоғалған адам туралы хабарлаған туыстары мен достарына жанашырлық танытуға және ауыр қылмыс жасау мүмкіндігін ескеруге міндетті.

Бұл полиция жұмысының басқа аспектілеріне ұқсас адамдардың жоғалуын тергеуде «моральдық белгісіздік» тудырады, мұнда полиция офицерлері күрделі, шатастыратын және эмоционалды түрде қаныққан жағдайларда оң нәтижелерге қол жеткізуді күтеді [8].

Бұл тұрғыда жоғалған адамдарды іздеуде кейбір шет елдердің ішкі істер органдары қызметінің теориялық және практикалық аспектілері зерттеледі. Іздестіру іс-шараларының әртүрлі кезеңдері мен іздеу траекториясын қалыптастыратын кейбір негізгі әсерлер туралы түсінік беру үшін істерді қайта құру және полиция қызметкерлерімен сұхбат қай жерде қолданылады.

Атап айтқанда, ол өткізу әдістеріндегі «Жақсы тәжірибеге» байланысты процедуралық дискурс, жоғалған адамдарды іздеу және офицерлердің оларға қалай қарайтыны туралы айғақтар арасындағы күрделі өзара әрекеттесуді атап көрсетеді, әдетте процедуралық, шеберханаларға, «ғылымға» және «бедел» мәселелеріне негізделген іздеулер [8].

Жоғалған адамдарды іздеу: екі оқиғаны қайта құру

Ұлыбританияда жоғалған адам полиция саясаты бойынша «жойылу жағдайларына қарамастан орналасқан жері белгісіз кез келген адам болып саналады. Ол табылғанға дейін жоғалып кетті деп саналады және оның қауіпсіз немесе қауіпсіз екендігі анықталмайды» [6]. Бұл қарапайым және біржақты болып көрінетін анықтама біреуді жоқ деп жариялауға болатын жағдайлардың күрделілігін және іздеудің тиімді нәтижесін қамтамасыз етуге шақырады. Осы күрделілік туралы түсінік беру үшін бұл бөлім адамдардың жоғалып кеткені туралы әртүрлі контексттерді және қысқа мерзімді (бірнеше сағат ішінде), Орта мерзімді (бірнеше күн) және ұзақ мерзімді (айлар) тергеулердегі полиция қызметінің сипатын суреттейтін үш жағдайды қайта құруды қамтамасыз етеді, адамдардың жоғалуы туралы тергеулерді қарастыру. Әрбір жағдай тергеу жүріп жатқан кезде полицияның шешім қабылдау процестерін және ақпарат жинау және физикалық іздеулер жүргізу тәсілдерін көрсетеді [6].

Камералардан түсірілген бейнежазбалар қаралады, ұялы телефондармен және көлік компанияларымен байланыс жасалады, өйткені олар телефондар мен жол жүру карталарын (мысалы, Лондондағы карталар) пайдалануды бақылай алады, еңбек және зейнетақы департаментімен жәрдемақылар алынып жатырма деген сұрақ туындауы мүмкін және тәуекел жоғары болған жағдайда банктік шоттар туралы ақпарат алынуы мүмкін.

Негізгі элементтер - детектив офицері адамды тезірек табуға көмектесетін нәрселер: «олардың банктік карталары бар-жоғын іздеу, өйткені банктерді қашан және қайда ақша алғанын және ұялы телефондарды қоңырау шалу немесе телефон пайдаланылып жатқанын көру үшін тексеруге болады».

Осылайша, жоғалған адамдардың істері бойынша тергеудің көп бөлігі «ақпараттық жұмыс» болып табылады, оның ішінде куәгерлердің айғақтары, дерекқорлардағы жазбалар, бақылау камераларындағы бейнежазбалар және денені анықтаған жағдайда ДНҚ және саусақ іздері сияқты сот-медициналық зерттеулерге арналған материалдар бар.

Басты назар не болғанын анықтауға және жоғалып кетуді «күдікті» деп түсіндіру керек пе деген сұраққа ашық көзқарасты сақтауға бағытталған (яғни, қылмыс жасалуы мүмкін, мүмкін кісі өлтіру). Бұл «ақпаратты» оның сенімділігі мен сенімділігі тұрғысынан бағалау керек дегенді білдіреді, сондықтан оған «факт» ретінде сенуге және қабылдауға бола ма [10].

Жоғалған адамдарды іздеу кезеңіндегі тағы бір қиындық - бұл маңызды және маңызды емес арасындағы айырмашылық. Әдетте жоғалған адамдарды іздеудің жалпы динамикасы мен траекториясының бөлігі болып табылатын көптеген тиімсіз жоғалған іздеу желілері бар. Мысалы, адамның случай көрсеткендей, оның табылғаны туралы бірнеше хабарламалар болды, олардың барлығы қате болып шықты, бірақ оларды әлі де тексеру керек болды.

Егер іс жоғары тәуекел ретінде жіктелсе, онда полиция іздеу жөніндегі кеңесшінің сараптамасын сұрау туралы шешім әдетте жауап беру басталғаннан кейін бірнеше сағат ішінде қабылданады. Арнайы полицейлер POLSA іздеу

стратегиялары бойынша қарқынды арнайы дайындықтан өткен қызметкерлер болып табылады және олар алғаш рет 1980 жылдары террористік қауіп - қатерлерге жауап ретінде енгізілді, мұнда олардың рөлі саясаткерлер немесе корольдік отбасы сияқты маңызды қоғам қайраткерлеріне қауіп төндіретін бомбалар мен басқа құрылғыларды табуға бағытталған. Уақыт өте келе олардың рөлі алдымен қылмыстық тергеуге, атап айтқанда есірткі мен қару-жарақ іздеуге, содан кейін жоғалған адамдардың істері бойынша тергеуге ұласты.

Соңғысына қатысты POLSA-ның негізгі міндеті-іздеу стратегиясын әзірлеу, оны орындау және полицияның әртүрлі ресурстарын (мысалы, үйді тергеу үшін жергілікті бірыңғай қызметкерлер, полиция тікұшағы, су асты тобы және иттер), сондай-ақ таудан құтқару командалары мен Жағалау күзеті сияқты сыртқы ұйымдармен үйлестіру. Іздеу стратегиясын әзірлеудегі басты мәселе- жоғалған адамның отбасымен және достарымен сұхбаттан алынған ақпаратқа, сондай-ақ Гремпиан полициясы әзірлеген жоғалған адамдардың кеңістіктік профильдері түріндегі жалпы мәліметтер базасынан алуға болатын ақпаратқа негізделген сценарийлерді құру процесі [12]. Бұл Кеңістіктік мінез-құлық профильдері жынысы, жасы, тәуекел деңгейі және басқа факторлар (мысалы, суицидтің ықтимал қаупі немесе шизофрения немесе көліктің болуы сияқты нақты диагноздар) сияқты әр түрлі факторлар үшін уақыт бойынша жүріп өткен әдеттегі қашықтық туралы полиция деректеріне негізделген ықтимал географиялық сценарийлерде жоғалған адамдардың түрлерін анықтауға бағытталған. [13]. Бұл деректерді POLSA үнемі пайдаланады.

Ұзақ мерзімді тергеулерде отбасылық байланыс офицері FLO де қолданылуы мүмкін. Олардың рөлі отбасын полицияның іздеуі туралы хабардар етуді, БАҚ-пен өзара әрекеттесу бойынша кеңестер беруді және ең бастысы жоғалған адам туралы толық ақпарат алуды қамтиды.

Егер жоғалған адам қайтып келмесе немесе полицияның алғашқы хабарламасынан бастап 72 сағат ішінде табылмаса, полицияның маңызды

ұйымдастырушылық талаптары бар. Тергеудің осы кезеңінде жоғалған адам туралы мәліметтер жоғалған адамдардың ұлттық бюросына жіберілуі керек, онда ақпарат олардың мәліметтер базасында орналастырылады, бұл қажет болған жағдайда іздеуді ұлттық және халықаралық деңгейде тиімді үйлестіруге мүмкіндік береді. Атап айтқанда, бұл жоғалған адамдар туралы деректерді кейінірек табылған және анықталмаған денелермен «сәйкестендіруге» мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, кейбір шет елдердің ішкі істер органдары қызметінің теориялық және практикалық аспектілері аясында жоғалған адамдарды іздеуде Ұлыбритания полициясының мысалында хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіру саласындағы әртүрлі эмпирикалық зерттеулер талданғанын атап өтеміз. Полиция қызметкерлері тұлғаның жоғалған жерінен іздеп бастап ары қарай (тірі немесе өлі) болған кезде ақпарат пен әрекеттерді іздеуге дейін, тергеулер белгілі бір траекторияға сәйкес келетіні анық, «жоғалу фактілері» «құрылымдық сұрау процесі арқылы біртіндеп және өсіп келе жатқан түрде құрылады». Полиция ұйымдарының іс-әрекеттері, істерді қайта құру көрсеткендей, «тірі және шартты», жоғалған адамдарды іздестіру істерінің жеке ерекшеліктерін және жоғалумен байланысты тәуекелдің әртүрлі деңгейлерін көрсетеді, бірақ сонымен бірге бұл әрекеттер «реттелген және шартталған», уақыт өте келе жоғалған адамдарды іздеу әдістемелері мен хаттамаларының даму нәтижесін жеңілдеті түседі.

Алайда, жоғалған адамдарды іздеу полиция ресурстарына айтарлықтай ауыртпалық әкеледі және Ұлыбританиядағы көптеген полиция органдары бюджетті қысқартуға мәжбүр болған кезеңде мұндай қысымдар одан сайын күшейе түседі. Осы тұрғыда Ұлыбританияда полицияның тиімділігін арттыру және бюрократияны азайту бойынша кең ауқымды әрекеттер аясында адамның жоғалуы туралы хабарламаға алғашқы жауап берудің жаңа тәсілі басталды. Бұл жаңа тәсіл (қазір бүкіл Ұлыбританияда қабылданған) полицейлердің жауабын пропорционалды және тәуекелге негізделген етуге бағытталған, офицерлерден

олар күткен жерде емес, бірақ тәуекелге ұшырамайтын адамдарға қатысты оқиғаларға қатысуды талап етпейді. Мұндай адамдар «уақытша жоқ» емес, «іс түссіз жоқ» деп жіктеледі және бұл жаңа тәсіл сыналған жағдайларда полицияның алғашқы жауабына жұмсалған жалпы уақыт 20%-дан астамға қысқарды. «Уақытша жоқ» тек төмен тәуекел жағдайында қолданылатындығына байланысты қоғамдық қауіпсіздікке ешқандай әсер етпеді және жіктеу процесінде осы өзгерістің салдарынан біреудің зардап шеккені туралы ешқандай дәлел жоқ деп айтылады.

1.2 Кейбір шетелдердің ішкі істер органдарының жоғалған адамдарды іздестіру жөніндегі қызметін және оны жетілдіру жолдарын құқықтық реттеу

ҚР ІІМ қызметкерлері елден тыс жерде хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздеу жөніндегі міндеттерді жиі шешуге мәжбүр. ішкі ресурстар жасырынған адамдардың орналасқан жерін анықтау мақсатында шетелде жедел-іздестіру іс-шараларын жүргізу үшін әрдайым жеткілікті мүмкіндіктерді қамтамасыз ете бермейді. осыған байланысты ұлттық және шетелдік полиция қызметкерлері арасындағы тығыз ынтымақтастық қажеттілігіне баса назар аударылады.

Әр түрлі елдердің құқық қорғау органдарының мүдделеріне қатысты іздестіру қызметі нәтижелерінің тиімділігінің жеткіліксіздігі проблемаға айналууда. Құқық қорғау органдары арасындағы өзара іс-қимыл сұрау салулардың өзара орындалуын көздейді. Осыған қарамастан, Қазақстан Республикасының аумағында хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздеу нәтижелері де көп нәрсені қалайды.

ТМД қатысушы мемлекеттердің құқық қорғау органдары арасындағы іздестіру қызметі саласындағы ынтымақтастықтың белсенді дамуы 2018 жылы 3 561 адамның, 2019 жылы 4 042 адамның және 2020 жылы 4 563 іздеушінің орналасқан жерін анықтауға әкелді. Мемлекетаралық іздестіруге жарияланған адамдар туралы нақты деректерді ҚР ІІМ статистикасы әрдайым бере бермейді,

өйткені Қазақстан аумағында республикалық іздестірілгендер бір мезгілде мемлекетаралық [14] деп жарияланады.

Г.Х. Шаутаеваның пікірінше, «халықаралық ынтымақтастықтың нәтижелілігін арттыру өзара іс-қимылды тиімді реттеуге қабілетті нормалар жүйесіне сенімді қатынастарды әзірлеуді және нығайтуды талап етеді» [15].

Қазақстан Республикасының басқа мемлекеттермен халықаралық қарым-қатынас саласында адамдарды іздестіру және сәйкестендіру мәселелері бойынша арнайы шарттар немесе келісімдер жасасу практикасы әлі қалыптасқан жоқ. мұндай нормалар, әдетте, әртүрлі қылмыс түрлерімен күреске қатысты Жалпы Шарттарға, конвенциялар мен меморандумдарға енгізілген. Бүгінгі күні ҚР ПМ қылмысқа қарсы күрес жөніндегі шетелдік әріптестермен 60-тан астам шарт жасасты, бірақ олар хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіру туралы ғана айтады.

Біздің зерттеуіміздің нәтижелері Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарының жедел қызметкерлері құқықтық нормалардың әртүрлілігі және олардың жүйелі түрде болмауы адамдарды іздестіру кезінде қиындықтар туғызатынын атап көрсетеді.

Осыдан қырық жыл бұрын А.И. Алексеев пен Г.К. Синилов «жедел-іздестіру жұмыстарын нормативтік реттеуде қайшылықтар мен олқылықтардың туындауына ықпал ететін жүйесіз құқықтық материалдың көптігі мәселесіне назар аударды. Алайда, қазіргі уақытта заңнамалық базаның шындығы қылмысқа қарсы күрестегі ынтымақтастықты реттейтін құқықтық нормалардың саны тек артып келе жатқанын көрсетеді» [16].

Адамдарды іздестіру, ынтымақтастық туралы мәселелерді қамтитын екіжақты келісімдерді жасасу көбінесе біріздендірілген сипатқа ие болады және адамдардың орналасқан жерін белгілеу жоғалған адамдар туралы іздестіру істері бойынша іздестіру мәселелерін шетке қалдырып, тек қылмыстық істер бойынша жүзеге асырылады.

Бұл ереже адамдарды іздестіру тәртібін қиындатады және кейбір жағдайларда хабар-ошарсыз жоғалған адамдар туралы іздестіру істері шеңберінде сұрау салуларды орындау мүмкін еместігіне әкеледі.

Хабар-ошарсыз кеткен адамдар туралы іздестіру істері бойынша ынтымақтастық мүмкіндігін бекітетін халықаралық актілерге Қазақстан Республикасы ИМ-нің ТМД-ға қатысушы елдердің және Еуразиялық одақтың құзыретті органдарымен ведомствоаралық екіжақты келісімдері кіреді.

Үйлестіруші органдарды айналып өтіп, іздестіріліп жатқан адамдар туралы көмек көрсету және ақпарат алмасу туралы сұрау салуларды жіберудің оңайлатылған тәртібі хабар-ошарсыз кеткен адамдар туралы іздестіру істерін табысты іске асыруға ықпал етеді. Осыған қарамастан, шетелдердің кейбір құқық қорғау органдарының осы уақытқа дейін Қазақстан Республикасымен жасалған шарттық-құқықтық қатынастары жоқ. Мұндай жағдайларда полиция қызметтері іздеу мәселелерін шешу үшін «ресми» келісімдерді қолданады.

Іздестіруді тиімді іске асыру үшін ынтымақтастықтың оңайлатылған тәртібін көздейтін Қазақстан Республикасы ИМ-нің шет мемлекеттердің құқық қорғау органдарымен ведомствоаралық келісімдерін әзірлеуді және жасасуды жалғастыру маңызды. Құзыретті органдардың 2015 жылғы 30 қазандағы регламенті және ведомствоаралық келісімдер адамдарды іздестіруде өзара іс-қимыл жасаудың практикалық тетіктерін ұсынады.

Алайда, іс жүзінде қиындықтар туындайды, мысалы, заңнамалық реттеудің болмауы және із-түзсіз жоғалған адамдар туралы іздестіру мәселелерінде түсініспеушіліктер.

«Полиция» және «жедел-іздестіру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының заңдары ішкі істер органдары қызметкерлерінің міндеттерін хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіруді жүзеге асырумен ғана шектейді. Бұл іс жүзінде жақын туыстарымен байланысын үзген адамдарды іздестіру хабар-ошарсыз кеткендерді іздестіру ретінде қарастырылатындығына әкеледі.

ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің адамдарды мемлекетаралық іздестіру туралы шартында жоғалып кеткен адамдарды сипаттау үшін «хабар-ошарсыз кеткен» және әртүрлі себептермен туыстарымен қарым-қатынасты тоқтатқандар үшін «байланысын жоғалтқан адам» деген тіл қолданылады. Алайда, бұл ұғымдардың ұқсастығына қарамастан (екеуі де жақын адамдарымен қарым-қатынастың жоқтығын сипаттайтындықтан), олар ұйымдастыру және іздеу тактикасы жағынан ерекшеленеді.

Айта кету керек, ұқсастықтарға қарамастан, дәл осы белгі қарастырылып отырған категорияларды ажырата алады. Сондықтан «жақын туыстарымен байланысын үзген адамдар» санатын нақты анықтау және оны полицияның іздестіру міндеттеріне қосу үшін заңнамаға толықтыру енгізу ұсынылады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының аумағында хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіру туралы шетелдік құқық қорғау органдарының сұрау салуларын орындауда нақты регламенттеу жоқ. Адамдарды іздестіруді ұйымдастыру және сәйкестендіру туралы ереже елден тыс адамдарды іздестіру мәселелерін қозғамай, тек республикалық іздестіру үшін тәртіпті белгілейді. Шетелдік құқық қорғау органдары іздестіріп жүрген адамдарды іздестіру жөніндегі сұрау салуларды орындау тәртібін реттейтін бірыңғай ведомстволық нормативтік актіні әзірлеу қажет.

Жоғарыда айтылғандардың қорытындысында, шетелде іздеу қызметінің сәттілігі көбінесе іздеу процесіне қатысатын мемлекеттердің әрқайсысында жұмысты сауатты ұйымдастыруға байланысты екенін атап өткен жөн. Құқықтық аспектідегі кемшіліктер мен олқылықтар халықаралық және мемлекетаралық іздестіру нәтижелерінің төмен тиімділігіне әкелуі мүмкін.

2 Жоғалған адамдарды іздестірудің жедел - іздестіру және криминалистикалық аспектісі: типтік жағдайлар, ішкі істер органдарының қызметтегі нұсқалар

2.1 Ішкі істер органдары қызметіндегі типтік жағдайлар кезіндегі жедел-іздестіру нұсқалары

Орналасқан жері мен тағдыры белгісіз себепсіз кенеттен жоғалып кеткен адамдар хабар-ошарсыз кетті деп танылады.

Хабар-ошарсыз кеткендерге мыналар жатады:

- үйден өз еркімен кеткен, мектеп-интернаттардан, балалар үйлерінен, балалар қабылдағыш-дистрибьюторларынан және олар ұсталған басқа да мекемелерден қашқан кәмелетке толмағандар;

- мүгедектер мен қарттар үйі әкімшілігінің хабарынсыз кеткен адамдар;

- үйден немесе медициналық мекемелерден кеткен психикалық науқастар.

Адамдардың белгісіз жоғалуының себептері әртүрлі. Олардың ішінде қылмыстық жағдайларда азаматтардың жоғалып кету жағдайларын атап өтуге болады. Бұған кісі өлтірудің құрбаны болған азаматтардың белгісіз жоғалуы, суицидке әкелу немесе қауіп-қатерге душар болу және т.б. адамдардың белгісіз жоғалып кетуінің барлық басқа фактілері (қылмыстық себептерге байланысты емес) басқа топты құрайды. Оларға кенеттен қайтыс болу, кәріліктен немесе ұзақ мерзімді созылмалы аурудан қайтыс болу, жазатайым оқиға салдарынан қайтыс болу және т.б.

Адамның жоғалуы көбінесе жергілікті жерге бағдарланудың жоғалуы (орманда, далада, тауларда адасып кету); бейсаналық күйде және жеке басын куәландыратын құжаттарсыз болу; адам өзінің мінез-құлқын бақылай алмайтын және өзі туралы қажетті ақпаратты жеткізе алмайтын психиканың ауыр жағдайы; табиғи апаттар және т.б.

Жоғалған адамдарды іздестіру және белгісіз азаматтардың мәйіттерін анықтау проблемасының өзектілігі олардың саны жылдан жылға артып келе жатқандығымен анықталады. Қазіргі уақытта жоғалған мыңдаған азаматтардың тағдыры белгісіз. Сонымен бірге жедел-іздестіру іс-шараларының тиімділігі төмен болып қалуда. Айта кету керек, жоғалған адамдардың арасында Дені сау және еңбекке қабілетті азаматтардың басым көпшілігі бар.

Хабар-ошарсыз кеткен азаматтарды іздестіруді ұйымдастыру және жүзеге асыру осы жұмысқа ішкістер органдарының басқа қызметтері мен бөлімшелерінің күштері мен құралдарын тартатын қылмыстық іздестіру аппараттарына жүктеледі.

Хабар-ошарсыз кеткен азаматтарды тиімді және шабуылдаушы іздестіру мынадай ұйымдастырушылық тактикалық шарттардың сақталуымен қамтамасыз етіледі:

- кезекші бөлімдердің, қылмыстық іздестіру бөлімшелерінің және учаскелік полиция инспекторларының азаматтардың хабар-ошарсыз кету фактілері туралы хабарларға дереу ден қоюымен, бастапқы жедел-іздестіру іс-шаралары мен тергеу іс-қимылдарын дереу және жедел сауатты жүзеге асыруымен;

- іздестіру істері бойынша белсенді және жоспарлы жұмыс, хабар-ошарсыз кеткен адамдарды анықтауда кешенді пайдалану, жедел-іздестіру, процестік және криминалистикалық құралдар мен әдістер;

- жоғалған азаматтарды анықтауда және белгісіз мәйіттердің жеке басын анықтауда ішкістер органдарының барлық қызметтері мен бөлімшелерінің іздестіру мүмкіндіктерін, жедел-анықтамалық және криминалистикалық есепке алу жүйесін, сондай-ақ республикалық және мемлекетаралық іздестіру жүйесінің мүмкіндіктерін кешенді пайдалану;

- жоғалған азаматтардың әртүрлі мемлекеттік органдардың, ведомстволардың, жұртшылықтың, сондай-ақ бұқаралық ақпарат

құралдарының (баспасөз, радио, теледидар) мүмкіндіктерін белсенді пайдалануы.

А.А. Шмидт осы нұсқаны тексеру мақсатында мынадай жедел-іздігіру іс-қимылдарын ұсынады: «көлік құралының өкілдері дереу белгіленеді және сұрақтар бойынша (хабар-ошарсыз кеткен адамды танығаннан кейін) жауап алынады» [18]:

- жолдағы оқиға туралы;
- жәбірленушінің жүру жолындағы мінез-құлқы туралы;
- жолаушылар туралы (кім, қай станцияда немесе айлақта отырды, белгілері, багажы, мінез-құлқы, алкогольді тұтыну фактілері, егер олар жол жүру құжаттарында көрсетілген межелі жерден бұрын түссе, қайда кетті (бұл адамдар ерекше қызығушылық танытуы керек);
- жәбірленушіде багаждың болуы;
- станция немесе порт бастықтарынан көлік құралының жүру уақыты туралы сұрау;
- тиісті тарту учаскелерінің теміржол деполарын тоқтату крандарының бұзылу фактілері туралы сұрау (бұл туралы ақпарат 3 ай сақталады);
- мәйіттің орналасқан жерін анықтау мақсатында көлік құралының жүру бағыты бойынша облыстардың ішкі істер органдарына хабар-ошарсыз кеткен адамның белгілерімен сәйкес келетін белгілермен белгісіз мәйіттерді табу туралы сұрау қажет;
- хабар-ошарсыз кеткен адамның багажын анықтау мақсатында вокзал бастықтарына талап етілмеген багажды сақтау камераларында жолаушылардың болуы туралы сұрау салулар дайындауды ұсынуға болады;
- жолдағы оқиғалар туралы ішкі істер органдарының желілік бөлімдерінің кезекші бөлімдерінен немесе көлік құралын алып жүретін полиция қызметкерлерінен ақпарат алуға болады [19].

Хабар-ошарсыз кеткен адамдарды табысты іздігіру көбінесе азаматтардың хабар-ошарсыз жоғалып кетуі туралы өтініштер бойынша

бастапқы жедел-іздестіру және өзге де шараларды уақтылы және сапалы жүзеге асыруға байланысты. Бұл шаралар үш тәуліктен аспайтын мерзімде барлық қолда бар күштер мен құралдарды пайдалана отырып белсенді түрде жүргізілуге тиіс. Егер көрсетілген мерзімде жоғалып кеткен адам табылмаса, оның жойылу фактісі бойынша қылмыстық іздестірудің тиісті бөлімшесі іздестіру ісін бастайды, ол бойынша одан әрі іздестіру шаралары жүзеге асырылады. Азаматтардың хабар-ошарсыз жоғалып кету фактісі бойынша жүргізілген іздестіру істері жедел есепке алу істері болып табылады және Қазақстан Республикасы ІІМ ведомстволық нормативтік актілерінде белгіленген қағидалар бойынша жүргізіледі.

Хабар-ошарсыз кеткен адамды іздестіру нәтижелері көбінесе ішкі істер органдары қызметкерлерінің іздестіру іс-шараларын жүргізудің бастапқы кезеңіндегі іс-әрекеттеріне байланысты болады. Іздеушінің жеке басы, жоғалып кету жағдайлары, оның мүмкін болатын жерлері және т.б. туралы қажетті ақпаратты жинау маңызды.

Мұндай ақпарат хабар-ошарсыз кеткен адамға арыз беру хаттамасында көрсетіледі. Бұл құжатта іздеушінің жеке басы және оның құжаттарының бар-жоғы туралы мәліметтермен қатар оның жоғалып кетуіне дейінгі мән-жайлар көрсетіледі, өтініш берушілерден хабар-ошарсыз кеткен адамның болуы мүмкін жері және оның жоғалып кету себептері туралы пайымдаулар анықталады. Жоғалған адамның сыртқы келбетін, ерекше белгілерін, психологиялық ерекшеліктерін, оның қылмыстық тарихы, туыстық және басқа байланыстары туралы мәліметтерді және т.б. сипаттауға үлкен мән беріледі.

Өтінішке жоғалған адамды іздестіруді жеңілдететін қолда бар фотосуреттер, құжаттар және өзге де заттар қоса беріледі.

Іздестірудің бастапқы кезеңінде қылмыстық іздестіру қызметкерлері тергеушілермен өзара іс-қимыл жасай отырып СДТБТ [20] процестік, жедел-іздестіру және өзге де мүмкіндіктерді пайдалана отырып, келесі бағыттарда жұмыс жүргізеді.

Жоғалған адамның жеке басы және оның айналасындағы адамдармен қарым-қатынасының сипаты (тұрғылықты жері мен жұмыс орны бойынша таныс туыстары, бұрынғы қылмыстық байланыстары) мұқият зерттеледі. Жасырын қызметкерлер арқылы іздеушінің жасалған қылмыстарға қатысуы, оның денсаулық жағдайы, болашаққа жоспарлары және т.б. туралы мәліметтерді алуға шаралар қабылданады.

Хабар-ошарсыз кеткен адамның құжаттары мен хат-хабарлары зерделенеді, оның тұрғылықты жері мен оған тиесілі заттары тексеріледі.

Адамның белгісіз жоғалып кету жағдайлары зерттеледі, ол үшін соңғы уақытта іздеушімен сөйлескен адамдар сұралады (сұралады), сатушының айналасындағылармен қарым-қатынасы, белгілі бір адамдар туралы дұшпандық қатынастардың болуы, жоғалған адамның жағдайы туралы хабарлауға болатын жедел қызметкерлермен кездесу өткізіледі. күні және жоғалу сағаттары (мас болды ма, жоқ па есірткі қозуының жай-күйі, қандай да бір оқиғаға қуаныштымын ба және т.б.).

Адамның жоғалып кету кезеңіндегі гидрометеорологиялық жағдайлар (дүлей зілзалалар), осы жерде жасалған төтенше оқиғалар, ауыр қылмыстар және т.б. назарға алынады.

Адамның жоғалып кету себептерін зерттеу кезінде оның пәтері мұқият тексеріліп, жоғалып кеткен адам қылмыстың құрбаны болды ма, ол қандай жағдайда болған кезде үйінен кетті (егер қылмыстың іздері табылмаса) деген сұрақтарға жауап алады. Іздеуде жүрген адам туралы қандай да бір мәлімет бере алатын азаматтар белгіленеді.

Қажет болған жағдайларда хабар-ошарсыз кеткендерді анықтау үшін тұрғын үйге іргелес жатқан жер учаскелерін не жергілікті жердің жекелеген аудандарын (орман, батпақтар учаскелерін, темір жолдарды иеліктен шығару белдеулерін) тексеру жүргізіледі. Іздеудегі адамның мәйітін (мәйіт бөліктерін), заттары мен заттарын, оның болуының өзге де іздерін табумен қатар, қарап

тексеруге қатысушылардың назары күрес пен қарсылық іздерін, қаруды қолдану іздерін, көлік құралдарының іздерін және т.б. анықтауға аударылады.

Хабар-ошарсыз кеткен адам міндетті түрде ішкі істер органдарының, сондай-ақ басқа да мемлекеттік органдар мен ұйымдардың, атап айтқанда, есепке алу бойынша тексеріледі:

- ұсталғандар мен қамауға алынғандардың, медициналық мекемелерге, үйсіздерге арналған баспаналарға жеткізілгендердің есебі бойынша;

- облыстардың ПД және ТЖБИ ақпараттық орталықтарының есебі бойынша (қылмыстық жауапкершілікке тартылған адамдардың, сотталғандардың, сондай-ақ іздестіруге жарияланған адамдардың тегі және дактилоскопиялық есебі бойынша);

- паспорттық және атаулы-анықтамалық қызметтердің есебі бойынша;

- емдеу мекемелерін, мәйітханаларды және т.б. есепке алу бойынша.

Азаматтың белгісіз жоғалып кетуі ерекше қоғамдық резонанс тудырған немесе ауыр қылмыстың ашылуына байланысты болған жағдайларда, алғашқы іздестіру шаралары хабар-ошарсыз жоғалған адамдарды іздестіру туралы баспасөз, радио және теледидар арқылы халықты хабардар етуді қамтуы мүмкін.

Жоғалған адамдарды іздестіруге учаскелік полиция инспекторлары, ішкі істер органдарының басқа қызметтерінің қызметкерлері, жұртшылық, сондай-ақ жедел көмек көрсететін адамдар бағдарланады.

Іздестіру дел бойынша жүргізілетін іздестіру іс-шараларының кешені адамның жоғалып кетуінің ықтимал себептерін ескере отырып айқындалады, атап айтқанда:

- а) жоғалған қылмысқа қатысты қылмыс жасау (туыстарының немесе басқа линдендердің өлтіруі, ұрлау және т. б.);

- б) жол-көлік оқиғасы, жазатайым оқиға салдарынан қаза табу (құдыққа құлау, құлау, қар көшкіні астында жерлеу, электр тогының соғуы, жергілікті жерге бағдарланудың жоғалуы және т.б.);

в) суицид;

г) зорлық-зомбылықсыз өлім (кәріліктен немесе созылмалы аурудың, гипотермиядан өлімнің және т.б.);

д) өліммен байланысты емес мән-жайлар (ауруханаға жатқызу, туыстарымен қарым-қатынастың қасақана үзілуі, жасырын емдеу, жасырын некеге тұру, қамауға алу, таныстарымен кездесу үшін басқа жерге бару, оқуға, жұмысқа орналасу және т.б.).

Көбінесе ішкі істер органдарының алдында хабар-ошарсыз кеткен адамның қайтыс болу фактісін анықтау, сондай-ақ іздеудегі адамдармен сәйкестендіру мақсатында белгісіз мәйіттердің жеке басын анықтау міндеті туындайды. Кейбір жағдайларда өздері туралы қажетті мәліметтерді хабарлай алмайтын психикалық науқастар мен қарттар арасында хабар-ошарсыз кеткен адамдарды анықтау үшін іс-әрекеттерді жүзеге асыру қажет.

Бұл міндеттерді сәтті шешу ұйымдық-тактикалық талаптар мен пациенттердің жеке басын анықтау ережелерін білумен және орындаумен байланысты, олар өздері туралы ешқандай мәлімет бере алмайды, сондай-ақ белгісіз азаматтардың мәйіттерінің жеке басын анықтайды.

Осы қағидаларды ІІО кезекші бөлімдерінде белгісіз азаматтың немесе өзі туралы қажетті мәліметтерді хабарлауға қабілетсіз науқастың мәйітін тапқаны туралы хабарламаларды міндетті түрде тіркеу, сондай-ақ кезекші жедел топтың шұғыл тергеу әрекеттерін және қаза тапқан адамның және адамның өлімінің себептері мен мән-жайларын анықтауға бағытталған бастапқы жедел-іздігіру іс-шараларын дереу жүргізуі көзделеді.

Осы мақсатта оқиға болған жерді мұқият тексеру, сот-медициналық сарапшының қатысуымен мәйітті тексеру жүргізіледі, мәйітті тапқан азаматтарға сауалнама жүргізіледі. Зорлық-зомбылықпен өлім белгілері анықталған кезде прокурорға хабарланады.

Қылмыстық іздігіру қызметкерлерінің және ішкі істер органдарының басқа қызметкерлерінің күш-жігері өлтірілген адамның жеке басын анықтауға

бағытталған (қайтыс болған, бұл оны хабар-ошарсыз кеткен адаммен сәйкестендіруге мүмкіндік береді).

Іздестірудің осы кезеңінде жүзеге асырылатын іс-шаралар кешені мыналарды қамтиды:

- ішкі істер органының жеке құрамына белгісіз азаматтың немесе өзі туралы ешқандай мәлімет бере алмайтын науқастың мәйітін тапқаны туралы хабарлау;

- хабар-ошарсыз кеткен адамдарды, ПМ, ПД ақпараттық орталықтарын есепке алу бойынша белгісіз науқасты тексеру;

- ПМ, ПД ақпараттық орталықтарын дактилоскопиялық есепке алу бойынша мәйіттің саусақ іздерін тексеру;

- қаланың, ауданның стационарлық емдеу мекемелерін есепке алу бойынша тексеру;

- мәйітті немесе науқасты тапқаны туралы хабарламаларды басқармаларға, қылмыстық іздестіру бөлімдеріне ол туралы мәліметтерді жедел-іздестіру ақпараты бюллетеніне енгізу үшін, сондай-ақ әртүрлі санаттағы іздестіріліп жатқан адамдардың есебі бойынша тексеру үшін жіберу;

- жеке басын анықтайтын азаматтарды бұрын көрген жергілікті тұрғындарды анықтау және сауалнама жүргізу.

Сондай-ақ, жедел-іздестіру құралдары мен әдістерін іс материалдарынан туындайтын іздестіру нұсқаларын тексеруде, оның ішінде аталған адамдардың басқа жерден келуі мүмкін екендігі туралы да пайдалану көзделеді.

Іздестіру жұмыстары іздестіру істері бойынша: белгісіз азаматтың мәйітінің жеке басын анықтау және белгісіз науқастың жеке басын анықтау бойынша жүргізіледі.

Хабар-ошарсыз іздестіріліп жатқан жоғалған адамдардың орналасқан жерін анықтау, белгісіз азаматтардың және белгісіз науқастардың мәйіттерінің жеке басын анықтау үшін ішкі істер органдарында хабар-ошарсыз кеткен адамдардың, белгісіз азаматтардың, сондай-ақ белгісіз науқастардың

мәйіттерінің орталықтандырылған есебі жүргізіледі. Бұл есепке алуды ҚПБ, ПД ақпараттық орталықтары, ал жалпы ел бойынша - Қазақстан Республикасының ІІМ жүзеге асырады.

Егер бастапқы іздестіру іс-шараларын жүргізу процесінде іздестіріліп жатқан адамдардың ауыр жағдайға тап болғаны анықталса және оларды құтқару үшін іздестіру-құтқару жұмыстарын шұғыл жүргізу қажет болса, полиция қызметкерлері табиғи ерекшеліктерін ескере отырып, әрбір ішкі істер органы үшін жасалатын осындай жұмыстар жоспарына сәйкес әрекет етеді.

2.2. Ішкі істер органдары қызметінде адамның хабар-ошарсыз жоғалып кетуі кезінде нұсқаларын ұсыну және тексеру

Өтініштерді, қылмыстар туралы хабарламаларды және адамдардың белгісіз жоғалып кетуіне байланысты оқиғалар туралы басқа ақпаратты қарау тәртібі туралы нұсқаулыққа сәйкес [20] жоғалып кетудің қылмыстық сипатын көрсететін белгілердің шамамен тізімі берілген, бұл жоғалған азамат зорлық-зомбылықтың құрбаны болды деп сенуге негіз береді. Мұндай белгілердің жиырмасы анықталады:

1. Хабар-ошарсыз кеткен адамның себепсіз және ұзақ уақытқа белгісіз бағытта кету немесе тұрғылықты немесе тұрған жерін ауыстыру ниетін көрсететін объективті деректердің болмауы.

2. Жоғалған адамның кенеттен қайтыс болуына, есте сақтау қабілетінің жоғалуына, уақыт пен кеңістікте бағдарлануына әкелетін аурудың болмауы.

3. Жоғалған адамның тұратын, болатын немесе хабар-ошарсыз кеткен жері бойынша жеке құжаттарының, заттарының (киімдерінің) және ұзақ уақыт болмаған жағдайда ол онсыз жасай алмайтын ақшалай қаражатының болуы.

4. Жоғалған адамның қатысуы жоспарланған маңызды оқиғалардың болуы (мысалы, емтихан тапсыру, диссертация қорғау, медициналық тексеру, қызметтік іссапар).

5. Хабар-ошарсыз кеткен адамның қылмыскерлердің назарын аударуы мүмкін қомақты қаражаты немесе басқа да құндылықтары болуы.

6. Автокөлігі бар адамның белгісіз жоғалып кетуі.

7. Жоғалған адамның (оның ішінде ұялы байланыс құралдарымен жоғалған адамның) тағдыры мен орналасқан жері туралы кемінде үш тәулік ішінде мәліметтердің болмауы.

8. Адамның мүлкін иеліктен шығарумен байланысты белгісіз жоғалуы.

9. Соңғы тұрғылықты жері, келуі немесе болуы, автокөлікте, хабар-ошарсыз кеткен адамның жұмыс үй-жайында немесе басқа жерде қылмыс жасалуы мүмкін екенін көрсететін белгілер мен іздердің болуы.

10. Құқық қорғау органдарында хабар-ошарсыз кеткен адам туралы өтініштің болмауы не оны туыстық немесе өзге қатынастарға байланысты беруге тиіс өзге адамнан уақтылы жібермеуі.

11. Жоғалған адамның тұрмыста, жұмыста, оның қоғамдық қызметіне, борыштық немесе кредиттік міндеттемелеріне байланысты жанжал жағдайларының болуы.

12. Жоғалған адамның атына қауіп-қатердің болуы.

13. Жоғалған адамға қатысты жасалған қылмыс туралы адамдардың түсініктемелерінің болуы.

14. Жоғалған адамның тұрғылықты немесе болған жері бойынша кенеттен (шұғыл) жөндеу.

15. Жоғалған адамның объективті себептері болмаған кезде (мысалы, ауру, ұзақ іссапар немесе сапар) жалақыны, зейнетақыны, жәрдемақыларды және өзге де әлеуметтік төлемдерді ұзақ уақыт бойы алмауы.

16. Хабар-ошарсыз кеткен адамның отбасы мүшелерінің және (немесе) басқа адамдардың хабар-ошарсыз кеткен адамның қайтып келмейтініне сенімді болған жағдайда ғана шешуге болатын түрлі мәселелерді асығыс шешуі (оның мүлкін қайта ресімдеу немесе сату, оның жинақтарын өз пайдасына айналдыру, жұбайының (зайыбының) басқа адаммен бірге тұруы).

17. Хабар-ошарсыз кеткен адамның қылмыстық қызметі және қылмыстық байланыстары туралы мәліметтердің болуы.

18. Кәмелетке толмағанның белгісіз жоғалуы.

19. Мемлекеттік билік органдары қызметкерлерінің (оның ішінде құқық қорғау органдары қызметкерлерінің) белгісіз жоғалып кетуі.

20. Жезөкшелікпен айналысатын адамдардың белгісіз жоғалып кетуі".

Адамның хабар-ошарсыз жоғалып кету жағдайларының негізгі түрлеріне мыналар жатады: адамның еркіне қарсы зорлық-зомбылықпен де, зорлық-зомбылықсыз да, кәмелетке толмаған немесе қарт жасқа байланысты немесе адамдардың психикалық ауруымен байланысты қылмыстық жойылу, бұл аталған адамдардың өздері туралы «анықтама деректерін» хабарлауына кедергі келтіреді.

Бұл жағдайда жоғалған адамдарды іздеуге байланысты келесі негізгі нұсқалар мен типтік жағдайларды ажыратуға болады:

1. Жоғалған адам туыстарының немесе таныстарының қылмысының құрбаны болды, ал қылмыскерлер оның кетуін сахналады [21].

Бұл нұсқаның өзіне тән ерекшелігі-жоғалған адамның шынымен кетуге дайын болуы, бұл олардың билетті алдын-ала сатып алғанын, жолға заттар жиналғанын және т.б.

Осы нұсқаны тексеру үшін жедел-ізвестіру іс-шараларын жүргізу барысында мынадай іс-шараларды жоспарлау қажет:

- Кісі өлтіру іздерін табу мақсатында дереу жүргізілетін хабар-ошарсыз жоғалған адамның тұрғын үйін тексеру және жасырын мәйітті табу мақсатында іргелес жатқан аумақты тексеру. Сондай – ақ, жергілікті тұрғындар мен ит өңдеушінің қатысуымен полиция қызметкерлерінің арасынан мүмкіндігінше көп қатысушыларды тарта отырып, ауданның учаскелерін тарауды ұйымдастырған жөн.

- Жоғалып кету мән-жайларын анықтау мақсатында жоғалған адамның хабар-ошарсыз кету мән-жайлары туралы қатысушы тұлғалардың егжей-

тегжейлі сауалнамалары және қайшылықтар туындаған жағдайда күндізгі ставкаларда жауап алу.

- Егер өтініштен хабар-ошарсыз кеткен адамның кетіп қалғаны туындаса, көлік құралдарының өкілдерін анықтау және сұрау (хабар-ошарсыз кеткен адамның фотокарта арқылы одан әрі таныла отырып, сапар фактісін анықтау мақсатында) қажет:

а) пойыз бригадаларының мүшелері, бірінші кезекте жолсеріктер (теміржол көлігінде);

б) жолаушылармен тікелей байланысты кемелер экипаждарының мүшелері – капитанның жолаушылар көмекшілері және жолсеріктер, даяшылар, буфетшілер (өзен көлігінде).

Алдымен жәбірленуші пайдаланған көлік құралының орналасқан немесе тіркелген жері бойынша ішкістер органдарынан тергеуді қызықтыратын мәселелер бойынша ақпаратты шұғыл сұрау қажет.

- Кісі өлтіру себептерін анықтау мақсатында жоғалған және қатысқан адамдардың жеке басын зерттеу. Бұл жағдайда куәгерлер шеңбері кеңейеді: жоғалған адамның хабар-ошарсыз жоғалып кеткені туралы хабарлама алған немесе қандай да бір себептермен тергеуге қызығушылық танытқан адамдармен қарым-қатынасы туралы туыстары, көршілері, таныстары сұралады [22].

2. Жоғалған адам жолдағы қылмыстың құрбаны болды. Бұл нұсқа адам белгілі бір көлік түрімен кетті деп болжауға негіз болған жағдайда ұсынылады. Мұндай факт «е-Іздестіру» АЖ, автоматтандырылған дерекқоры жұмыс істейтін көліктегі желілік ішкістер органдарына жүгіну арқылы расталуы мүмкін [23].

3. Жоғалған адамды бөгде адамдардың өлтіруі туралы нұсқаны тексеру.

Бөгде адамдар жасаған мәйітсіз кісі өлтірулердің барлығы дерлік жәбірленушіні тонауға бағытталған. Мұндай істердің өзіншіл мотивін мәйіт табылғанға дейін де анықтауға болады.

Бұл жағдайда күдікті тексеру үшін келесі әрекеттерді орындау қажет:

- Тексерілетін адамдарға тінту жүргізу. тінту кезінде мәйітті табу үшін де шаралар қабылдау керек. Егер тінту нәтиже бермесе, жедел қызметкер жоғалу кезінде және одан кейін күдіктінің мінез-құлқын тексеруге назар аударуы керек. Ол үшін күдіктінің кездескені, қайда, қандай жағдайда және одан кейін өзін қалай ұстағаны анықталды.

- Жоғалып кеткен адамның жоғалмай жатып кездескен тұлға (күдіктінің) жеке басын анықтау оңай емес. Ол үшін қылмыскердің жеке басын нақтылау қажет. Мәйітсіз кісі өлтіру істері бойынша жедел қызметкер бір уақытта жоғалып кеткен адамның мәйітін және оны өлтірген адамды іздеуі керек. Егер жауап алу кезінде күдікті жоғалып кеткен адамды өлтіру туралы мойындау айғақтарын берсе, жедел қызметкер кісі өлтіруді дайындау, жасау және жасырудың барлық мән-жайларын толық анықтауы қажет. Күдіктінің айғақтарын тексеру мәйітті жасыру орнын, кісі өлтіру орнын тексеру, мәйітке сот-медициналық сараптама жүргізу жолымен жүргізілуі мүмкін.

- Егер тексеру кезінде мәйітті табу мүмкін болмаса, жедел қызметкер мәйітті, оның бөліктерін күдікті көрсеткен жерден табу үшін барлық шараларды қабылдауы тиіс.

Бұл нұсқа адамның ұрлануы мүмкін деген нұсқамен сәйкес келеді.

4. Хабар – ошарсыз кеткен адам жазатайым оқиғаның құрбаны болды-қайтыс болды немесе өзі туралы хабарлай алмай ауруханада жатыр деген нұсқа.

Мұндай нұсқаны жоғалудың қылмыстық белгілері болған кезде де ұсынуға болады. Хабар-ошарсыз кеткен адамның құжаттары жоғалуы мүмкін және медициналық мекемелер қызметкерлерінің немқұрайлылығы бойынша қайтыс болу туралы ақпаратішкіістер органдарына түспеуі мүмкін.

Осы нұсқаны тексеру үшін жоғарыда аталған жедел-іздістіру іс-шараларынан басқа, вокзалдардағы медициналық пункттерден кезекші медицина қызметкерлерін науқастарға шақыру туралы сұрау керек. Әдетте, пойыздардан (кемелерден) алынған жолаушылар кенеттен жолда ауырып, вокзалдар орналасқан аумақтардың орталық аудандық ауруханаларына

орналастырылады. Медицина қызметкерлерінің барлық шақырулары шақыру журналдарында жазылады.

Бұл нұсқаның балама нұсқасы ретінде жәбірленуші (жәбірленуші) кенеттен пайда болған ауруға немесе көбінесе бас миының жарақатына байланысты амнезия жағдайында болады деп болжауға болады. Мұндай жағдайдағы адамдар психиатриялық ауруханаларға орналастырылады және оларда ұзақ уақыт бойы анықталмаған болуы мүмкін [22].

5. Адамның белгісіз жоғалып кету жағдайларының тағы бір түріне ерікті (ойдан шығарылған) жоғалып кету жатады, кейде оны жалған жоғалып кету деп атайды. Бұл қылмыстық құбылыс болып саналады (туыстары немесе өтініш берушілер жоғалып кетудің еріктілігі туралы білмегендіктен), керісінше анықталғанға дейін.

Қазақстан Республикасының азаматтары өзінің орналасқан жерін (тұрған жерін) таңдауға толық құқылы, бұл ретте тіпті жақын туыстарын да өз тұрған жері туралы хабардар етуге міндетті емес. Сондықтан, адам өзінің орналасқан жері туралы, егер ол қажет және қажет деп санаса, өз еркімен ғана хабарлай алады.

Туыстарымен байланыстың жоғалуы (шартты түрде ерікті түрде жоғалып кету) туыстық дәрежесі бойынша жақын адамдар арасындағы туыстық қатынастарды ұзақ уақыт сақтамауға байланысты (егер олар бар болса).

6. Адамдардың белгісіз жоғалып кетуінің форс-мажорлық жағдайларының бірі әлеуметтік фактор деп аталуы керек – өрттер, су тасқыны, жер сілкінісі, техногендік апаттар және т.б. нәтижесінде жойылу, сондай-ақ соғыс немесе операциялар кезінде жойылу.

Өзінің мәні бойынша, бұл жағдайлардың жасына немесе психикалық бұзылуына байланысты адамдар өздері туралы анықтама туралы есеп бере алмайтын жағдайларға көптеген ұқсастықтары бар, бірақ:

- біріншіден, жойылу себептері мен жағдайларына қатысты айырмашылықтар бар;

- екіншіден, Қазақстан Республикасы Заңының «Жедел-іздігіру қызметі туралы» 2-бабында [24] көзделген міндеттерді шешуге қатысты іздігіріліп жатқан адамдардың статистикасын талдауға енгізілмеген, бұл дұрыс болып табылмайды, өйткені адамдар жоғалып кеткен көрсетілген мән-жайлар хабар-ошарсыз кету туралы процестік тексерудің себебі де, негізі де болып табылады, ал қаралып отырған жағдайларда көмек көрсетуге полиция қызметкерлері, оның ішінде жедел-іздігіру қызметін жүзеге асыратын қызметкерлер қатысады.

Осылайша, жоғарыда аталған жағдайларда хабар-ошарсыз кеткен адамдардың санатын хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздігіру туралы жедел-іздігіру қызметінің міндеттерін шешу тәртібімен қалыптастырылатын статистикаға енгізу қажеттігі бар.

Жалпы алғанда, ішкі істер органдарының жедел-іздігіру бөлімшелерінің хабар-ошарсыз жоғалған адамдарды іздігіруге байланысты іздігіру нұсқаларын тексеру жөніндегі қызметі өте нақты және қылмыстардың алдын алу және ашу жөніндегі қызметтен, тергеу мен соттан жалтарған адамдардан және жасырынған қылмыскерлерді іздігіруден айтарлықтай ерекшеленеді деген жалпы тұжырым жасауға болады.

Жоғалған адамды анықтау үшін көбінесе оның жоғалуының барлық мүмкін себептерін анықтау, болған оқиғаларды анықтау, сондай-ақ қылмыстардың алдын алу мен ашуда қолданылмайтын бірқатар нақты құралдарды қолдану қажет.

Бұдан басқа, ІІО қызметінде адамның хабар-ошарсыз кеткен кезіндегі нұсқаларын тексеру контекстінде көлік кәсіпорындарының-теміржол, авиация, теңіз (өзен) және автобус қатынастарының есебін іске қосу қажет деп санаймыз.

Мұндай көлік түрлеріне билеттерді сатып алу тәртібі жолаушының төлқұжат деректерін тіркеуді көздейді, сондықтан белгілі бір рейске белгілі бір уақытқа, белгілі станцияға дейін белгісіз жоғалып кеткен адамның атына билетті сатып алу фактісін сенімді түрде анықтауға мүмкіндік береді.

Осылайша алынған ақпарат жойылудың қылмыстық емес сипатын сөзсіз растау болып табылмайды, алайда мұндай тексеру бастапқы кезеңде дұрыс, іздестіру жағдайына сәйкес процессуалдық шешім қабылдауға, қажет болған жағдайда негізгі күш-жігерді ең ықтимал іздестіру нұсқаларына шоғырландыруға мүмкіндік береді.

Елді мекенде тіркелетін барлық қылмыстар, жазатайым оқиғалар және т.б. туралы жалпыланған күнделікті ақпаратты қамтитын жазатайым оқиғаларды тіркеу басқармасының есебін пайдалану осы мәселені шешудегі ықтимал және перспективалы бағыт болуы мүмкін. Адамның болуы ықтимал орындарды белгілеудің немесе өзге де маңызды ақпаратты алудың осы бағытының айқын орындылығы мен тиімділігіне қарамастан, осы уақытқа дейін бюроның мүмкіндіктерін пайдалану күтілетін нәтиже бермейді. Біздің ойымызша, бұл ПО-ның ішкі ұйымдастырушылық-тактикалық проблемасынан гөрі жеткіліксіз қаржыландырумен, материалдық-техникалық, кадрлық, ақпараттық және басқа да қамтамасыз етудің болмауымен байланысты әлеуметтік проблема болып табылады.

Осылайша, ПО және басқа ұйымдар мен ведомстволардың есебін тексеру адамды тікелей анықтау әдісі ғана емес, мысалы, оны әкімшілік құқық бұзушылық үшін ұстаған кезде немесе медициналық айықтырғышқа, ауруханаға, мәйітханаға жеткізген кезде және т. б. бұл сонымен қатар жоғалған адам туралы жалпы және бағдарланған ақпаратты жинаудың тиімді құралы болып табылады, бұл туралы барабар жоғары ықтималды қорытынды жасауға мүмкіндік береді мүмкін болатын себептер мен жойылу орындары, сондай-ақ іздеудің ең перспективалы бағыттары, жұмыстың бастапқы кезеңінде белгілі бір тактикалық схемаларды таңдаудың орындылығы туралы.

Жоғарыда айтылғандардан басқа, түсініксіз жоғалып кету фактісі бойынша материалдарда пайда болған адамдарды тексерудің орындылығын негіздейтін авторлардың позициясы адам туралы әр түрлі ақпаратты жинауға (тексеруге) мүмкіндік беретін ең көп есепке алу саны бойынша ұсынылады:

банк-несие ұйымдарының, құқық қорғау органдарының, Медициналық және білім беру мекемелерінің, сауда және қызмет көрсету кәсіпорындарының есептері, жүз және т.б. [25].

Авторлар ұсынған есептерді қолданудың процедуралық-құқықтық мәселелеріне тоқталмай, біз көрсетілген принципті ұстанымды атап өткіміз келеді-есептердің барлық мүмкін түрлері арқылы ақпаратты жинау және тексеру. Бұл ықтимал себептерді, жойылу уақыты мен орнын, сондай-ақ тексерілетін оқиғаға қатысы бар немесе ол туралы мәліметтері бар басқа адамдарды тікелей немесе жанама түрде көрсететін ақпараттың барынша мүмкін және жеткілікті массивін жинауға мүмкіндік береді деп санаймыз. Жоғарыда аталған жағдайлар мен фактілерді білу адамды сәтті іздеудің кепілі болмаса да, келесі тұжырым жасау қажет деп санаймыз. Нақты ПМ-нің ақпараттық-талдау бөлімшесінде бар есепке алудың барлық түрлері бойынша тексеру, өзге ұйымдар мен ведомстволарда анықтамалар беру, ақпаратты алу және оны тексеру материалдарында құжаттамалық ресімдеу келіп түскен өтініш бойынша жұмыстың бастапқы кезеңінде міндетті болып табылады.

Адамның белгісіз жоғалып кетуі туралы өтініш бойынша жұмыстың бастапқы кезеңіндегі қызметтің келесі маңызды және маңызды бағыты оқиға болған жерді тексеру болып табылады. ПО-ның хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіру жөніндегі қызметін реттейтін ведомстволық нормативтік құқықтық актілер тек тұрғылықты жерін тексеру міндеттілігін көрсетсе де, мұндай жағдайларда бұл ережені кеңейтілген түсіндіру қажеттілігі айқын деп санаймыз. Қазіргі уақытта Қазақстандық заңнамада құқық қолданушыға оны субъективті түсіндіруге мүмкіндік беретін «оқиға орны» деген біржақты түсінік жоқ. Заң ғылымында бұл мәселе бойынша бірнеше түрлі көзқарастар бар.

Осы зерттеу контекстінде біз В.В. Калницкийдің пікірімен «ынтымақтасамыз, ол оқиға орнын тек қылмыстық іс-әрекет жасау жағдайымен шектемейді, сонымен қатар қылмыс оқиғасына тікелей немесе жанама қатысы бар басқа жерлерді де мойындайды» [32].

Бұдан басқа, ҚР БП мен ІІМ нұсқаулығында аталған қылмыстық мән-жайларды белгілеу және тексеру:

- тұрғылықты жері немесе жұмыс орны бойынша жоғалған жеке құжаттардың, заттардың (киімдердің) және ұзақ уақыт болмаған жағдайда ол онсыз жасай алмайтын ақшалай қаражаттың болуы;

- автокөлігі бар адамның жоғалып кетуі;

- жоғалып кеткен адамның соңғы болған (тұрған) жерінде (оның ішінде автокөлікте), жұмыс үй-жайында немесе басқа жерде қылмыс жасалуы мүмкін екенін көрсететін белгілер мен іздердің болуы;

- жоғалып кеткен адамның тұрмыста, жұмыста, оның қоғамдық қызметіне, борыштық немесе кредиттік міндеттемелеріне байланысты жанжалды жағдайлардың болуы;

- жоғалған (уақытша тұрған) пәтерді немесе ол жоғалып кеткен үй-жайларды кенеттен (шұғыл) жөндеу.

Тергеу әрекетін тек тұрғылықты жерін ғана емес, сонымен қатар тіркеу, уақытша болу орнын (жатақхана, қонақ үй), Жұмыс орнын, саяжай үйін, гараждарды, автотұрақтарды, Көлік құралдарын немесе «үй-жайларды, ғимараттарды, құрылыстарды, жергілікті жер учаскелерін және көлік құралдарын тексеру» сияқты жедел-ізвестіру іс-шарасын жүргізуді талап етуі мүмкін нәтижелерін тиісті құжаттамалық ресімдеумен».

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, жоғарыда аталған тергеу әрекетін немесе жедел-ізвестіру іс-шарасын жүргізудің кейбір ерекшеліктерін көрсетуге болады деп санаймыз. Адамның белгісіз жоғалып кетуінің белгіленген қылмыстық немесе белгісіз сипаты оның өлімінің жоғары ықтималдығын, сәйкесінше мәйітті кейіннен тану және дәлелдемелер базасын құру қажеттілігін білдіреді. Осыған байланысты, тексеруді жүргізу, хабар-ошарсыз кеткендердің фактілері бойынша материалдарды зерделеуге сәйкес, қазіргі уақытта тікелей орындаушылардың қызметінде басым болатын сыртқы жағдайды сипаттауға ғана емес, сонымен қатар жасалған қылмыс туралы куәландыратын және

дәлелді маңызы бар заттар мен заттарды, сондай-ақ оларды анықтауға мүмкіндік беретін үлгілерді табуға, алуға бағытталуы керек. Болашақта жоғалған адамның жеке басы: саусақ іздері, шаш, қан, сілекей, сперматозоидтар, басқа биологиялық іздер (соның ішінде мүмкін генетикалық зерттеу үшін), қолжазба үлгілері, фотосуреттер мен бейнелер, медициналық карталар, медициналық тарих, рентген және т.б. тіркеуге алынғаны, кез келген жағдайда өте оңды бағасын береді.

Осылайша, хабар-ошарсыз кеткен адамды іздестіру жөніндегі бастапқы кезеңнің іс-шаралары адамның жоғалып кетуінің қылмыстық сипатын (қылмыстық мән-жайларды) куәландыратын ықтимал мән-жайларды; жоғалған адамға қатысты жасалған қылмыс белгілерін тезірек анықтауға; болашақта жәбірленушінің денесін ықтимал тану үшін үлгілерді жинауға және іздестіру мен дәлелдеу процесі үшін өзге де маңызды мән-жайларды белгілеуге бағытталуға тиіс ақпарат.

2.3. Ішкі істер органдары қызметінде хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіруде криминалистикалық әдістеме мен техниканың жекелеген ережелерін қолдану

Хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіруде криминалистикалық әдістеме мен техниканың жекелеген ережелерін қолдану ішкі істер органдары жүргізетін әртүрлі есепке алу жүйелерінде қамтылған мәліметтер міндетті түрде пайдаланылуы тиіс.

Криминалистикалық есепке алу - бұлішкі істер органдарының материалдық объектілер туралы ақпаратты, олардың қасиеттері мен қасиеттерінің материалдық тіркелген көріністерін немесе қылмыстарды анықтау, тергеу және алдын алу үшін маңызы бар олар туралы басқа да мәліметтерді белгіленген тәртіппен тіркеуден, шоғырландырудан, жүйелеуден, сақтаудан және пайдаланудан тұратын қызметі.

Есепке алу арқылы келесі негізгі міндеттер шешіледі:

- қылмыстық процесті жүргізетін органдардың қызметін ақпараттық қамтамасыз ету;
- объектілерді олардың іздері және өзге де сәйкестендіру ақпараты бойынша сәйкестендіру;
- объектілердің шығу тегінің ортақтығын белгілеу;
- іздеуде жүрген адамдарды іздестіру және анықтау.

Есепке алу объектілері:

- белгілі бір санаттағы адамдар туралы сәйкестендіру ақпараты;
- ашылмаған қылмыс орындарынан алынған іздер;
- қылмыстық оқиғаларға байланысты заттар мен өзге де объектілер;
- анықтамалық-ақпараттық сипаттағы материалдар.

Есепке алуды қылмыстық процесті жүргізетін органдар, сондай-ақ жедел-іздестіру қызметін жүзеге асыратын органдардың жедел бөлімшелері Қазақстан Республикасы ІІМ нормативтік құқықтық актілерінде айқындалған тәртіппен қалыптастырады және пайдаланады.

Есепке алу жүйелеріндегі ақпарат құқық қорғау органдарына, сондай-ақ сұрау салудың өзге де бастамашыларына олардың өкілеттіктері мен заңнамада белгіленген шектеулерді ескере отырып беріледі.

ПО есебінің негізін әр түрлі типтегі және мақсаттағы картотекалар мен коллекциялар, сондай-ақ автоматтандырылған жүйелер мен деректер банктері құрайды.

Орталықтандыру деңгейіне қарай есептер республикалық, өңірлік және аумақтық болып бөлінеді.

Қазақстан Республикасында ПО мынадай есептерді ұйымдастырады және жүргізеді:

- жедел-криминалистикалық дактилоскопиялық есепке алу;
- ашылмаған қылмыс орындарынан алынған трасологиялық іздер картотекалары;

- ПО үшін жедел қызығушылық танытатын тұлғалардың бейне кітапханалары және бейне есепке алудың автоматтандырылған ақпараттық-іздістіру жүйелері;

- анықталмаған қылмыскерлердің субъективті портреттерінің картотекалары;

- адамдардың дауысы мен сөйлеуінің фонограммалары бойынша есепке алу;

- жалған құжаттар мен бағалы қағаздар бланкілерінің картотекасы;

- қатаң есептегі құжаттар бланкілерінің үлгілерінің жинағы;

- мемлекеттік ақша белгілерін шығаруды жүзеге асыратын кәсіпорындар дайындамаған ақша белгілерінің картотекасы;

- қылмыс орындарынан алынған, тәркіленген, табылған және ерікті түрде берілген ойық атыс қаруынан, жоғалған жауынгерлік, қызметтік және азаматтық ойық атыс қаруынан атылған ойық атыс қаруының іздері бар оқтар, гильзалар мен патрондар топтамасы;

- конструктивті жағынан ұқсас қару-жарақ, оқ-дәрілер мен бұйымдар топтамалары;

- гендік-дактилоскопиялық есепке алудың автоматтандырылған сәйкестендіру жүйесі;

- ашылмаған қылмыс орындарынан алынған адамның иіс іздерінің Банкі.

Жоғарыда айтылғандармен қатар, жоғалған адамды жоғалған бала немесе ересек адам ретінде анықтауға болатындығын атап өткен жөн – өз еркімен немесе тұтқында жоғалған.

Жоғалған адам азаптау (кісі өлтіру), зорлау немесе азаптау сияқты көптеген мәселелерге тап болады. Жоғалған туыстары, ата-аналары, достары, туыстары мен қамқоршылары сияқты, жоғалған адамның тірі немесе қайтыс болғанын білместен күйзеліске ұшырайды.

Осылайша, хабар-ошарсыз кеткендердің көп саны және ғылыми-техникалық прогрестің өсіп келе жатқан әлеуеті криминалист мамандарға

Қазақстан Республикасының аумағында және шетелде хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздеуді автоматтандыру үшін жаңа ақпараттық технологиялар мен бағдарламалық қамтамасыз етуді құру қажеттілігі туралы сын-тегеуріндер беретінін атап өтеміз.

Олардың біреуін қарастырайық: хабар-ошарсыз кеткендерді іздестіру ақпараттық жүйесі бастапқыда жүйеге жоғалған сәтте туысы ұсынған бейне және фото, хабар-ошарсыз кеткен адамның бейнесін жүктеуді көздейді, ол да полиция дерекқорында сақталады.

Е-іздестіру АЖ ХОК автоматты түрде «Визир» сияқты бағдарламаның тұлғаны Автоматты сәйкестендіруге қосылған Ақпарат және бейнебақылау полициясының дерекқорында бұрыннан бар бейнелер немесе фото суреттер арасындағы ұқсастықтарды анықтауды іздейді.

Осылайша, ХОК е-Іздестіру полиция қызметкерлеріне «Визир» бағдарламасын қосудың кез келген жерінде хабар-ошарсыз кеткен адамды дербес анықтауға мүмкіндік береді.

Сәйкестік анықталған жағдайда полиция қызметкерлеріне хабар-ошарсыз кеткен адамның орналасқан жері көрсетілген электрондық хабарлама түрінде хабарланатын болады. Егер сәйкестік болмаса, жүктелген кескіні бар дерекқорға жаңа жазба жасалады. Осылайша, АЖ «Визир» бағдарламасы анықталғаннан кейін іздеу уақыты мен жеке ақпаратты қысқартады.

Бұл бағдарлама сонымен қатар жоғалған адам жылдар бойы жоғалып кеткен жағдайда жас аралығын өзгертуге және модельдеуге мүмкіндік береді. Қартаю бет пішініне, буын пішініне, құрылымына және т.б. әсер ететіндіктен, адамның сыртқы түрі жасына, сүзгілеріне, пішіндеріне, жарығына және т.б. өзгеруі мүмкін. Осы факторлардың барлығы бетті тану алгоритмін таңдау кезінде ескерілді.

Бұл бағдарламалық жасақтама жоғалған адамдарды бетті тану бағдарламасы арқылы табуға мүмкіндік береді. бұл бағдарламалық жасақтамада жоғалған адамдарды, террористерді және т.б. табуға болады. Біреу

бағдарламамен анықталғаннан кейін, ол жақын маңдағы станцияға ескерту хабарламасын жібереді. Бұл бағдарламалық жасақтама үш кезеңде жұмыс істейді.

Бет ерекшеліктерін салыстыру үшін камераны немесе бейнебақылау жүйесін пайдаланып бетті анықтау. Жеке тұлғаны анықтау үшін біз (Line Edge Map) алгоритмін қолданамыз. Бұл бетті тану үшін біз қолданбаға оңай біріктірілетін визуалды кітапхананы қолданамыз. Бет-әлпетті анықтауға және бақылауға арналған (API) ұсынады, нақты уақыт режимінде бақылауға және Беттерді тануға мүмкіндік беретін (Tracker API-мен) қамтамасыз етілген.

Қолданбаның соңғы пайдаланушылардан басқа екі түрі бар, атап айтқанда әйелдер мен қыздар, сәйкесінше полиция бөлімі және мемлекеттік қызметкерлер. Бұл қауіпсіздік бағдарламасының басты ерекшелігі-бұл оқиғадағы рөлдерді азайтады, өйткені мұнда біз әйелдер үшін қауіпсіздік жағдайын қарастырамыз, сондықтан ең нашар көрсеткіштер қылмыстық істер болады және біз сәйкес келмейтін адамдарды тартпай-ақ тиісті шараларды қолдана аламыз.

Мемлекеттік шенеуніктерге жүйеде ең жоғары құқықтар беріледі және олардың міндеті полиция бөлімінің жүйесіндегі қылмыстық мәліметтер туралы мәліметтерді беру және жағдайды ауқымды түрде қадағалау болады.

HAAR Cascade алгоритмі: HAAR CASCADE-суреттердегі немесе бейнелердегі нысандарды анықтау үшін қолданылатын машиналық оқыту алгоритмі. Бұл каскадты белсенділік көптеген әдемі суреттер мен бейнелерде оқытылатын машиналарды оқыту әдісі. Ол басқа фотосуреттер мен бейнелердегі нысандарды іздеу үшін қолданылады. Алгоритмнің төрт кезеңі бар:

- Хаар белгілерін таңдау.
- Интегралды кескіндер жасау.
- Adaboost Оқыту.

- Суреттегі беттер мен дене бөліктерін анықтау қабілетімен танымал, бірақ кез-келген затты тануға үйретуге болады.

A. Бұл жоба, NET Framework ортасында C# тілін қолдану арқылы жүзеге асырылады.

B. Microsoft корпорациясының интеграцияланған даму ортасы Visual Studio қолданады.

C. Сонымен қатар, бұл жүйе қолданыстағы жүйелермен салыстырғанда аз бағдарламалық жасақтама мен аппараттық құралдарды қажет етеді.

D. Тестілеу кезеңінде әр түрлі типтегі 100-200-ге жуық кескіндер қолданылды: JPG, PNG, JPEG, BitMap және т.б. және біздің алгоритмімізді тексерді. Ұсынылған әдіс сыналған әдістер арасында жақсы нәтиже көрсетті, ОРТАША ажыратымдылығы 97,01 пайызды құрады, мұнда Стандартты Кескін өлшемі 30x30-ға орнатылды, бұл кескіннің орташа өлшемі. Бірдей эксперименттік жағдайларда стандартты кескін өлшемі 50x50-ге орнатылған кезде өнімділік 37,1 пайызға жақсарды.

Нәтижелер кестесі біздің ұсынылған әдістің бет-әлпетін тану дәлдігін бақыланатын ортадағы басқа үш (5) басқа әдістермен салыстырады. Жоғарыдағы кестедегі нәтижелер біздің әдісіміз басқа әртүрлі әдістермен салыстырғанда бақыланатын нақты ортада жүзеге асыру үшін өте тұрақты екенін және шамамен 97,01 пайыз дәлдікпен тиімділікті көрсететінін көрсетеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Ішкі істер органдары қызметінде хабар-ошарсыз кеткендерді іздестіру ұйымдастыру деңгейін арттыру қажеттілігі күштер мен құралдарды басқарудың күрделі шарттары мен міндеттерімен анықталады.

Қорытындылай келе, кейбір шетелдердің ішкі істер органдары қызметінің теориялық және практикалық аспектілері аясында жоғалған адамдарды іздеуде Ұлыбритания полициясының мысалында хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіру саласындағы әртүрлі эмпирикалық зерттеулер талданғанын атап өтеміз. Полицияны іздеудің бастапқы кезеңінен және кеңістікті физикалық іздеуден бастап, адам (тірі немесе өлі) болған кезде ақпарат пен әрекеттерді іздеуге дейін, тергеулер белгілі бір траекторияға сәйкес келетіні анық, «жоғалу фактілері» «құрылымдық сұрау процесі арқылы біртіндеп және өсіп келе жатқан түрде құрылады». Полиция ұйымдарының іс-әрекеттері, істерді қайта құру көрсеткендей, «тірі және шартты», жоғалған адамдарды іздестіру істерінің жеке ерекшеліктерін және жоғалумен байланысты тәуекелдің әртүрлі деңгейлерін көрсетеді, бірақ сонымен бірге бұл әрекеттер «реттелген және шартталған», уақыт өте келе жоғалған адамдарды іздеу әдістемелері мен хаттамаларының даму нәтижесі.

Алайда, жоғалған адамдарды іздеу полиция ресурстарына айтарлықтай ауыртпалық әкеледі және Ұлыбританиядағы көптеген полиция органдары бюджетті қысқартуға мәжбүр болған кезеңде мұндай қысымдар одан сайын күшейе түседі. Осы тұрғыда Ұлыбританияда полицияның тиімділігін арттыру және бюрократияны азайту бойынша кең ауқымды әрекеттер аясында адамның жоғалуы туралы хабарламаға алғашқы жауап берудің жаңа тәсілі басталды. Бұл жаңа тәсіл (қазір бүкіл Ұлыбританияда қабылданған) полицейлердің жауабын пропорционалды және тәуекелге негізделген етуге бағытталған, офицерлерден олар күткен жерде емес, бірақ тәуекелге ұшырамайтын адамдарға қатысты оқиғаларға қатысуды талап етпейді. Мұндай адамдар «уақытша жоқ» емес, «іс

түссіз жоқ» деп жіктеледі және бұл жаңа тәсіл сыналған жағдайларда полицияның алғашқы жауабына жұмсалған жалпы уақыт 20% - дан астамға қысқарды. «Уақытша жоқ» тек төмен тәуекел жағдайында қолданылатындығына байланысты қоғамдық қауіпсіздікке ешқандай әсер етпеді және жіктеу процесінде осы өзгерістің салдарынан біреудің зардап шеккені туралы ешқандай дәлел жоқ деп айтылады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасының аумағында хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздестіру туралы шетелдік құқық қорғау органдарының сұрау салуларын орындауда нақты регламенттеу жоқ. Адамдарды іздестіруді ұйымдастыру және сәйкестендіру туралы ереже елден тыс адамдарды іздестіру мәселелерін қозғамай, тек республикалық іздестіру үшін тәртіпті белгілейді. Шетелдік құқық қорғау органдары іздестіріп жүрген адамдарды іздестіру жөніндегі сұрау салуларды орындау тәртібін реттейтін бірыңғай ведомстволық нормативтік актіні әзірлеу қажет.

Жоғарыда айтылғандардың қорытындысында, шетелде іздеу қызметінің сәттілігі көбінесе іздеу процесіне қатысатын мемлекеттердің әрқайсысында жұмысты сауатты ұйымдастыруға байланысты екенін атап өткен жөн. Құқықтық аспектідегі кемшіліктер мен олқылықтар халықаралық және мемлекетаралық іздестіру нәтижелерінің төмен тиімділігіне әкелуі мүмкін.

Хабар-ошарсыз іздестіріліп жатқан жоғалған адамдардың орналасқан жерін анықтау, белгісіз азаматтардың және белгісіз науқастардың мәйіттерінің жеке басын анықтау үшін ішкі істер органдарында хабар-ошарсыз кеткен адамдардың, белгісіз азаматтардың, сондай-ақ белгісіз науқастардың мәйіттерінің орталықтандырылған есебі жүргізіледі. Бұл есепке алуды қалалық полиция бөлімі (әрі қарай - ҚПБ), ПД ақпараттық орталықтары, ал жалпы ел бойынша - Қазақстан Республикасының ПМ жүзеге асырады.

Егер бастапқы іздестіру іс-шараларын жүргізу процесінде іздестіріліп жатқан адамдардың ауыр жағдайға тап болғаны анықталса және оларды құтқару үшін іздестіру-құтқару жұмыстарын шұғыл жүргізу қажет болса,

полиция қызметкерлері табиғи ерекшеліктерін ескере отырып, әрбіршікіістер органы үшін жасалатын осындай жұмыстар жоспарына сәйкес әрекет етеді.

Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, жоғарыда аталған тергеу әрекетін немесе жедел-іздістіру іс-шарасын жүргізудің кейбір ерекшеліктерін көрсетуге болады деп санаймыз. Адамның белгісіз жоғалып кетуінің белгіленген қылмыстық немесе белгісіз сипаты оның өлімінің жоғары ықтималдығын, сәйкесінше мәйітті кейіннен тану және дәлелдемелер базасын құру қажеттілігін білдіреді. Осыған байланысты, тексеруді жүргізу, хабар-ошарсыз кеткендердің фактілері бойынша материалдарды зерделеуге сәйкес, қазіргі уақытта тікелей орындаушылардың қызметінде басым болатын сыртқы жағдайды сипаттауға ғана емес, сонымен қатар жасалған қылмыс туралы куәландыратын және дәлелді маңызы бар заттар мен заттарды, сондай-ақ оларды анықтауға мүмкіндік беретін үлгілерді табуға, алуға бағытталуы керек. Болашақта жоғалған адамның жеке басы: саусақ іздері, шаш, қан, сілекей, сперматозоидтар, басқа биологиялық іздер (соның ішінде мүмкін генетикалық зерттеу үшін), қолжазба үлгілері, фотосуреттер мен бейнелер, медициналық карталар, медициналық тарих, рентген және т.б. міндетті түрде алынуы қажет.

Осылайша, хабар-ошарсыз кеткен адамды іздістіру жөніндегі бастапқы кезеңнің іс-шаралары адамның жоғалып кетуінің қылмыстық сипатын (қылмыстық мән-жайларды) куәландыратын ықтимал мән-жайларды; жоғалған адамға қатысты жасалған қылмыс белгілерін тезірек анықтауға; болашақта жәбірленушінің денесін ықтимал тану үшін үлгілерді жинауға және іздістіру мен дәлелдеу процесі үшін өзге де маңызды мән-жайларды белгілеуге бағытталуға тиіс ақпарат.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ДЕРЕККӨЗДЕРДІҢ ТІЗІМІ:

1. Дубягин Ю.П., Дубягина О.П., Логинов С.Г. Адамды іздеу және қылмыстарды ашу тәжірибесіндегі сәйкестендіру. —М., —2006.
2. Жедел-ізвестіру қызметінің теориясы: Оқулық / жалпы. ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинский, Г.К. Синилова. —М.: ИНФРА-М, —2006. —832 б.
3. Қазақстан Республикасының Конституциясы. Конституция 1995 жылғы 30 тамызда Республикалық референдумда қабылданды. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K950001000> (жүгінген күн: 12.12.2023 ж.)
4. Құқықтық статистиканың Интернет-порталын Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитеті құрды. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://qamqor.gov.kz/> (жүгінген күн: 12.03.2023 ж.)
5. Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексі 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V ҚРЗ. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231/k14_231.htm (жүгінген күн: 15.12.2023 ж.)
6. Association of Chief Police Officers (ACPO). Адамдардың жоғалуын басқару, тіркеу және тергеу жөніндегі нұсқаулық, 2005. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: www.gpdg.co.uk/pact_old/pdf/MissingPersonsInteractive.pdf. (жүгінген күн: 15.12.2023 ж.)
7. М. Джеймс, Дж. Андерсон, және Дж. Патт. Австралияда адамдардың жоғалуы. Канберра: Австралия криминология институты. Зерттеулер мен қоғамдық саясат сериясы. —2008 ж. № 86.
8. М. Иннес. Ұйымдастырушылық коммуникация және полициядағы кісі өлтіруді тергеудің символдық құрылысы. Британдық әлеуметтану журналы. 53(1). — 2002. —Б. 67-87.
9. Г. Ньюисс. Адамдар жоғалады ма? Адамдар жоғалған жағдайда полицияның реакциясы. —Лондон: полицияның бірқатар зерттеулері. 1999.

10. М. Иннес. Полицияның кісі өлтіру тергеулерін ұйымдастырушылық байланыс және символдық құру. Британдық әлеуметтану журналы. —2002. 53 (1), —Б. 67-87.

11. Аға полиция офицерлерінің қауымдастығы (АСРО). Басқару және іздеу процедуралары бойынша практикалық ұсыныстар. —Уайбостон: полицияның Ұлттық шеберлік орталығы. —2006. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: www.gpdg.co.uk/pact_old/pdf/MissingPersonsInteractive.pdf. (жүгінген күн: 20.12.2023 ж.)

12. Джи Гибб және Вулноу. Хабар-ошарсыз жоғалған адамдар: түсіну, жоспарлау, әрекет ету - полиция қызметкерлеріне арналған нұсқаулық. —Абердин: Грампиан полициясы. —2007. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: http://www.sipr.ac.uk/downloads/missing_persons_understanding.pdf (жүгінген күн: 20.12.2023 ж.)

13. К. Шалев, М. Шефер және А. Морган. Жоғалған адамдар туралы істерді тергеу: олардың қайда бара жатқанын және қаншалықты алыс жүргенін қалай білуге болады? Халықаралық полиция ғылымы және басқару журналы. —2009. —Б.123–129.

14. Министрліктің 2015 жылдан 2019 жылға дейінгі кезеңдегі қызметінің нәтижелері мен негізгі бағыттары туралы. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: https://xn--b1aew.xn--p1ai/Deljatelnost/results/annual_reports (жүгінген күн: 25.12.2023 ж.)

15. Г.Х. Шаугаева. Тергеу мен соттан жасырынған күдіктілер мен айыпталушыларды іздестіру жөніндегі халықаралық ынтымақтастық мәселелері туралы сұрақтар // Заң ғылымы мен практикасы: Ресей ПМ Нижний Новгород академиясының хабаршысы. —2017. № 2 (38). —Б. 189—190.

16. Е.В. Буряков. Іздестіру қызметін құқықтық реттеуді жетілдіру мәселелері // Жедел-іздестіру құқығы: ғылыми мақалалар жинағы / Жауп. Редак. Н.В. Павличенко. —Волгоград. —2014. —Б. 5.

17. Ю.А. Смирнова. Жоғалған адамдарды іздестіру мәселелері бойынша халықаралық полиция ынтымақтастығының мәселелері туралы. Ресей ПМ Нижний Новгород академиясының хабаршысы. —2020. № 2 (50). — Б. 160-163.

18. Ресей Федерациясының Конституциялық Сотының шешімдеріндегі жедел-іздістіру қызметі: ғылыми-практикалық нұсқаулық / А. Е. Чечетин, И.Д. Шатохин, А.А. Шмидт. —Барнаул: Ресей ПМ Барнаул заң институты. —2022. —136 б.

19. А.А. Шмидт, Г.Г. Черепанов. Хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздістіруді құқықтық реттеуді жетілдіру туралы // Қылмыстармен және өзге де құқық бұзушылықтармен күрестің өзекті мәселелері. —2014. № 12. —Б. 71-73.

20. «Қылмыстық құқық бұзушылық туралы арызды, хабарламаны немесе баянатты қабылдау және тіркеу, сондай-ақ Сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін жүргізу қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2014 жылғы 19 қыркүйектегі № 89 Бұйрығы. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14W0009744> (жүгінген күн: 01.02.2024 ж.)

21. Т.В. Косарева, Э.В. Терентьев, Т.А. Прибавина. Жоғалған адамдарды іздістіру бойынша жедел-іздістіру іс-шараларын ұйымдастыру және өткізу тәртібі / Оқу-әдістемелік құрал. —Домодедово, —2012. —148 б.

22. Б.Д. Шойжинимаев. ішкіістер органдарының хабар-ошарсыз жоғалған адамды іздістіру жөніндегі жедел-іздістіру қызметін ұйымдастыру кезінде нұсқаларды ұсыну мен тексерудің кейбір ерекшеліктері, егер ол кісі өлтірудің құрбаны болды деп болжауға негіз болса // Мемлекеттік қызмет және кадрлар. № 2. —2016.—Б. 118-119.

23. Қазақстан Республикасы Бас прокурорының «Анықтаудан, тергеуден, соттан жасырынған іздістірудегі адамдарды, сондай-ақ жазасын өтеуден немесе пробациялық бақылауды жүзеге асырудан жалтарған, хабарсыз кеткен іздістірудегі адамдарды, туыстарымен байланысын жоғалтқан, өзі туралы анықтамалық деректерді хабарлауға қабілеті жоқ адамдарды, жеке басы анықталмаған мәйіттерді және атқарушылық істер жүргізу бойынша борышкерлер, мемлекет мүддесіне орай, сондай-ақ алименттер өндіріп алу, мертігуден немесе денсаулығының өзге де зақымдануынан, асыраушысының қайтыс болуынан келген зиянды өтеу туралы талап қоюлар бойынша жауапкерлер болып табылатын іздістірудегі адамдарды арнайы есепке алуды жүргізу, оны пайдалану және сақтау қағидаларын бекіту туралы» 2017 жылғы 4 тамыздағы №

78 бұйрығы. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V1700015639> (жүгінген күн: 15.02.2024 ж.)

24. «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 1994 жылғы 15 қыркүйектегі № 154-ХІІІ Заңы. [Электрондық деректер] // - Қол жеткізу режимі: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z940004000> (жүгінген күн: 15.02.2024 ж.)

25. Джон М. Кэрролл. Құпия ақпарат көздері: мемлекеттік және жеке. Мемлекеттік және жеке есеп жүйелеріндегі құпия жеке ақпарат туралы толық нұсқаулық. —Лос-Анджелес, —Калифорния, 90034: Security World Publishing Co., Inc., 1978. —335 б.

26. А.К. Гаврилов, С.П. Ефимичев, В.А. Михайлов. Кеңестік қылмыстық процесс бойынша тергеу әрекеттері: Оқу құралы / Бас ред. С.В. Мурашова. — Волгоград: КСРО ПМ Жоғары тергеу мектебі. —1975. —Б. 22.

27. В.П. Колмаков. Қарап тексеру тергеуі. Заң. Жарық., —М.: —1969. —Б.28.

28. Тергеу әрекеттері: Сот-медициналық ұсыныстар. Құжаттардың үлгілік үлгілері / Бас ред. В.А. Образцова. Заңгер. —М.: —1999. —Б. 190.

29. Тергеп тексеру: Оқу құралы / Бас ред. Н.И. Кулагина. —Волгоград: КСРО ПМ жоғары тергеу мектебі. —1983. —Б.7.

30. В.А. Семенцов. Тергеу әрекеттері: Оқу құралы. Орал мемлекеттік заң академиясының басылымы. —Екатеринбург.: —2003. —Б.40.

31. В.И. Семсеров. Оқиға орнын тексеру: Оқу құралы. —М.: ЖЗИ. —1980. —Б.4.

32. В.В. Калницкий. Тергеу әрекеттері: Оқу құралы. Ресей ПМ Омбы академиясы. —Омбы: —2003. —Б.16.

